

יד  
מהרי"ע

# שערי יצחק

## השיעור השבועי

מפי מרן הגאון  
הרב יצחק רצאבי שליט"א  
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק  
במדבר  
אייר ה'תשע"ט ב'ש"ל  
בבית המדרש "פעולת צדיק"  
בני ברק

## לק"י

### נושאי השיעור:

רמז נפלא במשנה הראשונה ממסכת ברכות "מאימתי קורין את שמע בערבית? משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן, עד סוף האשמורה הראשונה", שהמדובר לגבי אדם הבא ללמוד תורה, כי עליו לעזוב מקודם את יצר הרע.

המשך בירור דעת רבינו אברהם בן הרמב"ם מתוך כתיבת-יד לגבי זמן בין השמשות דלא כרבינו תם, והמשך ביאור דברי מהרי"ץ זיע"א בפיסקת יוצר אור בשב"ק 'הפותח בכל יום דלתות שערי מזרח ובוקע חלוני רקיע'.

דברי מרן שליט"א בשבח החוברת החדשה "מקרא קודש" – דיני ומנהגי חג השבועות, מאת הרה"ג משה רצאבי שליט"א, ושתי הערות חשובות להלכה ולמעשה.

בשורה טובה על פתיחת הרישום לתלמוד תורה "צאן קדשים" לבני תורה בעיה"ק בני ברק ת"ו.



### כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק  
טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741  
דוא"ל: yad@maharitz.co.il

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:  
קול יהודי תימן – 072-33-23-642  
שלוחה 6

קול הלשון – 03-6171031  
מספר השיעור בדיסקים ובקו "קול יהודי תימן" – 497



השיעור מוקדש להצלחת ולרפואת הרך הנולד אחיה שיחי' בן לידדנו הותיק ר' ליאור שובל הי"ו מרחובות, וכן לילדת אורטל בת יואב שתחי'. המקום ברוך הוא ירצה נזבתם ויברך מעשי ידיהם מכל צרה ונזק יצילם ויחזקם ויאמצם בקו הבריאות, וימלא כל משאלות לבם ולבכם לטובה, אכי"ר.

\*\*\*\*\*

כמו כן מוקדש השיעור להצלחת החתן רבי דוד בן מיכאל חדד הי"ו, ולנו"ב הכלה שתחי'. המקום ברוך הוא יזכם לבנות בית כשר, נאמן, וטהור בישראל, לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצוות, וימלא כל משאלות לבם ולבכם לטובה ולברכה, אכי"ר.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש להצלחת ולרפואת הדרך הנולד אחיה בן לידידנו הותיק ר' ליאור שובל הי"ו מרחובות, וכן ליולדת אורטל בת יואב שתחי'. המקום ב"ה ירצה נדבתם ויברך מעשי ידיהם מכל צרה ונוק יצילים ויחזקם ויאמצם בקו הבריאות, וימלא כל משאלות לבם ולבכם לטובה, אכ"ר.

\*\*\*\*\*

כמו כן מוקדש השיעור להצלחת החתן רבי דוד בן מיכאל חרד הי"ו, ולנו"ב הכלה שתחי'. המקום ב"ה יזכם לבנות בית כשר, נאמן, וטהור בישראל, לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצוות, וימלא כל משאלות לבם ולבכם לטובה ולברכה, אכ"ר.

רמז נפלא במשנה הראשונה ממסכת ברכות "מאימתי קורין את שמע בערבית? משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן, עד סוף האשמורה הראשונה", שהמדובר לגבי אדם הבא ללמוד תורה, כי עליו לעזוב מקודם את יצר הרע.

לקראת חג השבועות זמן מתן תורתנו הבא לקראתנו לשלום, נפתח בחידוש מיוחד הקשור למשנה הראשונה ממסכת ברכות, תחילת הש"ס.

הערה מהקהל: בדקתי ומצאתי ששיעור זה הוא מספר 613 בדיוק, ב"קול הלשון" (הקלטת שיעורים ודרשות והשמעתם בטלפון) כמניין תרי"ג.

תשובת מרן שליט"א: יישר כוחך. סימנא טבא לקראת מתן תורתנו הקדושה, קבלת תרי"ג מצוות.

המשנה שם אומרת כך, מאימתי קורין את שמע בְּעֶרְבִית, יש גורסים בְּעֶרְבִין, בלשון רבים, משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן עד סוף האשמורה הראשונה, דברי רבי אליעזר. וחכמים אומרים, עד חצות. רבן גמליאל אומר, עד שיעלה עמוד השחר.

מובא בגמ' על כך, אמר מר, משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן. מְפָדִי, כהנים אימת קא אכלי תרומה, משעת צאת הכוכבים, לתני

משעת צאת הכוכבים. כיון שהמשנה רוצה להודיענו מתי הוא זמן קרית שמע, שתאמר בהדיא מזמן צאת הכוכבים? מדוע צריכים לתלות זאת בכהנים? מתרצת הגמ', מלתא אגב אורחיה קמשמע לן, כהנים אימת קא אכלי בתרומה, משעת צאת הכוכבים. והא קמשמע לן דכפרה לא מעכבא, כדתניא, זָבַח הַשֶּׁמֶשׁ וְטָהַר' (ויקרא כ"ב, ז'), ביאת שמשו מעכבתו מלאכול בתרומה ואין כפרתו מעכבתו מלאכול בתרומה. כיון שהפסוק תולה את הכפרה בביאת השמש, דהיינו שקיעה, וְאַחַר יֵאָכֵל מִן הַקֶּדָשִׁים. אבל לגבי הכפרה הוא יכול להתעכב.

שואלת הגמ', וממאי דהאיי זבא השמש', ביאת השמש, והאיי זטהר', טהר יומא. דילמא ביאת אורו הוא, ומאי זטהר', טהר גוברא, דהיינו על ידי קרבנות, ובדיוק הפוך. אמר רבה בר רב שילא, אם כן לימא קרא ויטהר, מאי זטהר', טהר יומא, כדאמרי אינשי איערב שמשא ואַדְכֵּי יומא. ערבה השמש, והיום נטהר. כבר עבר כל היום.

במשנה זו ישנו רמז ללימוד התורה בטהרתה. הרי המשנה היא יסוד התורה שבע"פ, והיא פותחת ואומרת, הכהנים נכנסים לאכול בתרומתן. זהו רמז לכניסה ללימוד תורה שבע"פ, כיון שהכהנים הם תלמידי החכמים לומדי התורה, כמו שנאמר [שמואל ב' ח', י"ח], וּבְנֵי דָוִד כֹּהֲנִים הָיוּ, דהיינו חשובים. גם התורה נמשלת לאוכל, כמו שכתוב [משלי ט', ה'], לָכוּ לְחַמּוּ בְּלֶחְמִי וּשְׂתוּ בַיַּיִן מִסִּבְתִּי. זוהי אותה התרומה שאוכלים הכהנים.

היום קראנו בפרקי אבות [תחילת פרק ו'], ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים. היא אותה התרומה, מלשון הרמה, ומרוממתו. התורה נקראת תרומה, כיון שהיא מרוממת את האדם. ואפילו שהמשנה הזו מדברת על עוסק בתורה לשמה, כבר אמרו [פסחים דף נ' ע"ב], לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אף על פי שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה.

## שערי יצחק – השיעור השבועי

אולם צריך לברר מהי הכוונה אדם נקי? אם אדם חטא ח"ו, וכך יוצא שתורתו אינה טובה. אם הוא חוזר בתשובה, מה הוא עוד צריך לעשות? הרי הרוקח אומר [בהלכות תשובה] שישנם כמה סיגופים הראויים לתשובת המשקל, וכמה וכמה תעניות, קל וחומר האר"י ז"ל [בשער רוח הקודש] שהרחיב את היריעה בזה. מה יעשה אדם שלא עשה את כל הסיגופים הללו, האם הוא יחשוב שתורתו אינה רצויה ח"ו? הרי מחשבה כזו רק תרשל אותו, ויהיה לו רפיון מלימוד, כי יאמר שאינו רצוי בעיני ה'. ממש קשה לאנשים לעשות את כל הסיגופים והתעניות הללו. יתכן שבעתיד יהיו לו כוחות לעשות את כולם כהוגן, אבל מה יעשה עתה בעת שרוצה ללמוד?

על כך אומר ר"א מגריידין, קמ"ל שמספיק הערב שמש, הוא היצר הרע. הרי השמש היא מקור החום בעולם, וגם היצר הרע משול לחום, לאש, כמוזכר בדרך אגב במסכת קידושין ודף פ"א ע"א, נז"א בי עמרם. רומזת המשנה ואומרת כי מספיק הערב שמש, ואח"כ נכנסים הכהנים לאכול בתרומה. אם אתה רוצה ללמוד תורה, רבינו הק' משמיענו אגב אורחא בתחילת המשניות, שילמד ויעריב את שמשו, היינו את היצר הרע, ואז הוא נחשב צדיק.

וזה לשונו, נראה דקמ"ל רבי בהתחלת סדר משנה תורה, לא ברור כ"כ מדוע הוא משתמש בלשון זה, כי בדרך כלל מקובל שמשנה תורה הוא חיבורו של רמב"ם. אמנם, בעצם גם המשנה היא כלל התורה שבע"פ, לכן נקראת משנה תורה.

גם הגמ' אומרת [בברכות שם], תנא אַקְרָא קאי, דכתיב בשכבך ובקומך. כיון שרבי רצה לחבר את התורה שבע"פ עם התורה שבכתב, לכן אמר מאימתי, ולא פתח את המשנה בדין עצמי. בתורה כתוב [דברים ו', ז'], וּבְשִׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ, אנחנו ממשיכים ואומרים, מאימתי. לכן המשנה נקראת משנה תורה.

לכן הגם שלימוד כזה אינו מרומם את האדם על כל המעשים, מכל מקום הוא מרים את האדם. הכהנים נכנסים לאכול בתרומתן.

הגאון רבי אליהו מגריידין ז"ל, תלמידו של הגרעק"א, מחבר הספרים 'סוכת שלום' צפנת פענח' ועוד כמה חיבורים. לבד מפירושו לתלמוד, כתב גם פירוש על המשניות, ומודפס במשניות הגדולות בסוף.

הוא כתב פירוש הפלא ופלא, וז"ל, בכל זה יש לחקור מה מקום לזה לכאן. אפילו שהגמ' אומרת, מלתא אגב אורחיה קמ"ל, תמוה מדוע התנא מכניס פתאום איזה עניין בדרך אגב שגורם לנו רק סיבוך? בשביל לומר מתי קוראים את שמע, צריכים להביא את הכהנים, כדי שנדע מתי הם אוכלים את תרומתם? הרי הדבר אינו מוסיף לנו הבנה. ואף שנוסף לנו דין בדרך אגב, כיון שצריכים להקדים לזאת עוד כמה ידיעות, הרי לכאורה זה רק מבלבל אותנו?

ומוסיף עוד בשאלתו, ובפרט למ"ש התוס' כאן (ב' סוף ע"א) דאיתא כן בהדיא במס' נגעים פי"ד. נמצא איפוא שהחידוש הזה ממש מיותר לכאורה בסוגייתנו, כיון שהוא מפורש במסכת נגעים במקומו, ומה העניין להשמיענו זאת כאן בדרך אגב, מדוע להוסיפו פה?

תשמעו תירוץ הפלא ופלא.

מתרין ר"א מגריידין שרבינו הקדוש רצה ללמדנו פה כי אם אדם נכנס ללמוד תורה, שידע כי אין תורת כולם רצויה. ישנם אנשים שהקב"ה אינו אוהב את תורתם, כמו שאומרים בנוסח התפילה בשבת, אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה, ועושה נחת רוח ליוצרו. מהרי"ץ ותכלאל עץ חיים שם דף קמ"ג ע"א הביא בשם הראשית חכמה פירוש לכך, שאף שודאי הקב"ה מרוצה ממי שעמל בתורה, מכל מקום אין לקב"ה נחת רוח ממנו אלא באופן שהוא נקי מחטאים. אשרי כל טהור ונקי מעבירה.

אומר ר"א מגריידיץ, וכתוב ותהלים נ"ג, וְלִךְ שָׁעָא  
אָמַר אֱלֹהִים מַה לְךָ לְסַפֵּר חֻקֶי, וְתִשָּׂא בְרִיתִי  
עָלַי פִּיךָ'.

במאמר המוסגר נוסף מה שסיפרנו הרבה פעמים בעבר על בעל קצות החושן, מדוע תורתו התקבלה בעולם יותר מגדולים אחרים, אף שהם גאונים ומוכשרים לא פחות ממנו. כיון שהוא עסק בתורה מתוך תשובה גמורה, כמו שמספרים עליו שהוא היה נכנס לחדר לפני הלימוד, לפני מסירת השיעור לתלמידים, בוכה שעה ארוכה ואומר, מי אני ומה אני, חטאתי עויתי פשעתי, חס ושלום, וְלִךְ שָׁעָא אָמַר אֱלֹהִים מַה לְךָ לְסַפֵּר חֻקֶי. על ידי תשובתו וחרטתו, תורתו היתה זכה, קדושה וטהורה, ולכן זכה שדבריו וספריו יתקבלו. מובן לכולנו כי "חטאיו" הם דברים קטנים, מה שאצל אחרים אולי היו נחשבים מצוות. על דברים דקים כל כך הוא תבע את עצמו, עד שהוא זיכך את נשמתו.

נחזור לדברי ר"א מגריידיץ, ועכ"פ מה דאיתא במגילה (י'): לאוקומי גירסא, סייעתא דשמיא. שם אמר רבי יצחק, אם יאמר לך אדם יגעתני ולא מצאתני, אל תאמין. לא יגעתני ומצאתני, אל תאמין. יגעתני ומצאתני, תאמין. אם הוא יגע ומשתדל בתורה, לא יתכן שהוא לא השיג וכו'. אעפ"י כן מוסיפה הגמ', לא אמרן אלא לחדודי, אבל לאוקומי גירסא, סייעתא מן שמיא היא. אדם שהתייגע יזכה לחידוד וחרטיפות לפי רוב עמלו, אבל זכירת הלימוד היא רק לפי הסייעתא דשמיא. מסתמא ישנם עוד כמה מאמרי חז"ל בסגנון זה המורים כי זכירת התורה היא לפי הירא"ש, כי היגיעה לבדה לא תעזור.

וכל הני תפילות, פתח לבי בתורתך, ומה שמבקשים באהבה רבה, בתפילת שחרית, ברכה שנייה שלפני ק"ש, שם אומרים ז'תן בלבנו להבין להשכיל' וכו'. נוסח אהבה רבה הוא נוסחת האשכנזים, אבל אצלנו אומרים אהבת עולם כידוע, הכל ליתא בבעלי חטא.

אך למען שלא יחשוב אדם שאם חוזר בתשובה יצטרך תשובת המשקל, וככל הני רבוותא שכתב המגן אברהם סוף הלכות ר"ה, נדחה מכל הנזכר. שם המגן אברהם ציין לעיין, בלא להעתיק, את הספרים המפרטים מהי תשובת המשקל הראויה לכל עבירה, כיצד מיתקנים כל פגמי החטאים, אחריהם הוא זוכה כמובן לדרגות גבוהות יותר.

לזה נזהר רבי כאן בהתחלה לומר דוגמא דתרומה, שהכהן שנטמא, מיד שטבל והעריב שמש, מותר בתרומה ככל כהן. וידוע דאיתא במדרש פרשת תרומה, דתרומה הוא שם התורה, שאמר הקב"ה זיקחו לי תרומה, משל למלך שמשאיתו בתו לחתן בן מלכים, שאומר לו המלך שהיא יחידה, ויפנה חדר לפניו שיהיה הוא אצל בתו. והיא התורה שניתנה בארבעים יום. לכן נקראת תרומה אותיות תורה מ', שהוא תורה שבע"פ, שמיד ששב וניקה עצמו מכל חטא, והעריב שמשו, ששמש הוא היצה"ר, כמשלו של שיר השירים 'ששזפתני השמש', מיד הוא ככל צדיק ללמוד תורה ויש לו כל הזכיות בהתורה, ויש שפיר מקום אגב אורחיה לדין זה כאן.

אפילו שהחידוש לגבי אכילת הכהנים בתרומה נכנס רק בדרך אגב, היה לרבינו הקדוש עניין להכניסו כאן בתחילת התורה שבע"פ, בכדי לעודד את לומדי התורה, שאפילו אם חטאו אינם צריכים אלא הערב שמש, דהיינו עזיבת היצר הרע, כי כבר בעזבם אותו יכולים לעסוק בתורה. הכפרה יכולה להידחות לזמן אחר, "בהמשך התכנית".

אמנם יש להעיר, הרי כתוב בפסוק, וּבָא הַשֶּׁמֶשׁ וְטָהַר. הדין הוא שביאת שמש לבדה אינה מספיקה, כי צריך גם צאת הכוכבים? וז"ל הרמב"ם [הלכות תרומות פ"ז ה"ב], אין הטמאים אוכלין בתרומה עד שיעריב שמשן ויצאו שלשה כוכבים בינוניים, וזה העת כמו שליש שעה אחר שקיעת החמה, שנאמר זבא השמש וטהר', עד שיטהר הרקיע מן האור, זאחר יאכל



## שערי יצחק – השיעור השבועי

פתיחה זו מתקשרת גם למה שדיברנו בשיעורים הקודמים על עניין בין השמשות.

הבאתי לעיונכם כעת את לשונו של רבינו אברהם בן הרמב"ם מתוך כתיבתו, מה שכתב בבירור זמן בין השמשות וצאת הכוכבים. חילקנו לציבור דפים, כדי שנלמד זאת ביחד.

כידוע לכל, העמוד החזק ביותר כנגד שיטת רבינו תם, אותו מביאים המפרשים, הוא רבינו אברהם בן הרמב"ם.

רבינו אברהם סובר, שבין השמשות הוא מיד בזמן שהשמש מתכסה מעינינו. ישנם הטוענים, מדוע לחלוק על רבינו תם, הרי הוא אמר את שיטתו כדעת חכמי ישראל [פסחים צ"ה:] האומרים שהשמש הולכת בלילה מעל הרקיע, וכך תיקנו אנשי כנה"ג ביוצר דשבת, אותו קראנו היום בתפילת שחרית, 'הכל יודוך והכל ישבחוך והכל יאמרו אין קדוש כ"י וכו'. האל הפותח בכל יום דלתות שערי מזרח ובוקע חלוני רקיע, מוציא חמה ממקומה ולבנה ממכון שבתה'. מוכח שאנשי כנה"ג תיקנו לנו לומר בנוסח התפילה כפי דעתם של חכמי ישראל. ואפילו שרבינו אברהם ומהר"ם אלא שקר אינם מבינים זאת, ולא מסתדר להם עם המציאות ועם ההגיון, אין זו אלא בעייתם. אי אפשר להתמודד או להכחיש את מה שהורונו אנשי כנה"ג, אשר חלקם היו נביאים.

דיברנו בס"ד בשיעור הקודם באורך, האם הפשט הפשוט מורה כדעת חכמי ישראל, או שלא. הבאנו את מה שכתב מהרי"ץ בשם הרמ"ע מפאנו שברקיע ישנם חלונות רוחניים למהלך השמש.

לפני שנמשיך נקדים שאלה, אין מובן כל כך מדוע קבעו אמירתו דוקא בתפילת שחרית דשבת? וכי בקיעת חלונות אלו היא רק בשבת? גם אח"כ מה שאומרים "אל אדון על כל המעשים וכו'. טובים מאורות שברא אלהינו וכו'", כולם שייכים גם לימות החול. בשלמא

מן הקדשים'. ההלכה אומרת כי לא מספיק הערב שמש לבדה, אלא צריך גם ז'טהר, כלומר טהרת הרקיע, והוא זמן יציאת ג' כוכבים בינוניים.

ממילא צריכים לחקור, בשביל מה צריך החוטא גם להוציא שלושה כוכבים, לומר כי רק אחריהם הוא יכול ללמוד?

אתם יכולים לומר את התשובות בעצמכם, כי אפשר להסביר זאת בכמה אופנים. יתכן שהוא לרמוז על החטא העוון והפשע הכלולים בוודו, הם השוגג המזיד והמורד. א' חטאתי, ב' עויתי, ג' פשעתי, כמבואר ברמב"ם ריש הל' תשובה. אפשר לומר גם שהם כנגד תפילה ותשובה וצדקה, כמו שכתוב בפיוט ונתנה תוקף, ז'תשובה ותפילה וצדקה מעבירים את רוע הגזירה'. אולי גם ניתן ללמוד מג' הכוכבים הללו את שלושת עיקרי הכפרה, חרטה וידוי וקבלה לעתיד, אותם כתב הרמב"ם [פ"ב מהלכות תשובה] בזה"ל, ומה היא התשובה? הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירנו ממחשבתו, ויגמור בלבו שלא יעשה עוד שנאמר יעזוב רשע דרכו וגו', וכן יתנחם על שעבר שנאמר כי אחרי שובי נחמתי, ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם, שנאמר ז'לא נאמר עוד אלהינו למעשה ידיו וגו'. וצריך להתוודות בשפתיו ולומר עניינות אלו שגמר בלבו. ואמנם רבינו יונה בשערי תשובה מונה עשרים חילוקי כפרה, אך השלושה האלו הם העיקרים.

כל אלו נרמזים בשלושת הכוכבים. הערב שמש פירושו עזיבת היצר הרע, וטהר, היינו ג' כוכבים, היינו כפי אחד מהפירושים דלעיל [יעוין עוד בהמשך מדוע צריכים ג' כוכבים בינוניים בגדלם ואורם. העורך].

המשך בירור דעת רבינו אברהם בן הרמב"ם מתוך כתב ידו לגבי זמן בין השמשות דלא כרבינו תם, והמשך ביאור דברי מהרי"ץ זיע"א בפסקת יוצר אור בשב"ק הפותח בכל יום דלתות שערי מזרח ובוקע חלוני רקיע.

פיסקת 'לא אל אשר שבת מכל המעשים וביום השביעי נח ונתעלה' מיוחדת לשבת דוקא, אבל מה הקשר בין שאר הפיסקאות לשבת?

יתכן שהסיבה פשוטה, כי בעיקבות הפנאי בשבת דוקא יותר מימות החול, ישנו זמן לשבח את הקב"ה עוד יותר מהרגלנו בימות החול. אולי אפשר לומר גם, שישנו בזה רמז לאורה של שבת.

ויתכן בכלל שרמוזים כאן עניינים עפ"י הסוד, וכן נראה מהסידור אוצר התפילות ובפירוש ענף יוסף, דף של"ז שפירש שברכת יוצר הארוכה נאמרת דוקא בשבת כיון שתיבת 'הכל' נאמרת בה ששה פעמים. ובורא את הכל, הכל יודוך והכל ישבחוך וכו'. וזה לשונו, מצאתי בקונטרס של האר"י ביוצר דשבת אנו אומרים ששה פעמים הכל, והם על סדר מלמעלה למטה, מיסוד עד חסד וכו'. כל אחד מששה קצוות אלו, כולל מחמשים שערי בינה שנפתחים בשבת וכו' יעו"ש. מובן איפוא שזהו הקשר לשבת.

נחזור לעניין שאלת המפרשים, שמברכת יוצר דשבת מוכח שהחמה נכנסת אל תוך הרקיע, וממילא תמוה מדוע נפסוק כפי דעת חכמי אומות העולם, למרות שאנשי כנסת הגדולה קבעו כדעת חכמי ישראל. ברם צריך לדעת שזו לא קושיא על רבינו אברהם כי יתכן שהוא בכלל לא גרס את התוספת הזו, והרי אביו, הרמב"ם, לא הזכיר [בסדר התפילות] שום שינוי בין יוצר דשבת ליוצר דחול. ממילא אין שום הכרח שאנשי כנה"ג הבינו שלא כמותו, כי לכל היותר מי שחיברו זאת הם אינם אלא כמה חכמים אחרונים. גם רב סעדיה גאון לא זכר מתוספת זו מאומה בסידורו, רק אמר כי ישנם המוסיפים 'לא אל אשר שבת'. מאידך, רב עמרם גאון גרס זאת, וכן הוא מנהגינו, ממילא הקושיא היא לא על רבינו אברהם, אלא עלינו, מצד אחד אנחנו נוקטים כרבינו אברהם, ומאידך גורסים בתפילה 'האל הפותח' וכו'. זו שאלה שמוכרחים לתרצה.

לגופו של עניין, גם אם מחברי התוספת הזאת לשבת אינם אלא כמה חכמים אחרונים, לא מאנשי כנסת הגדולה, הבאנו בשיעור הקודם שני פירושים ממהרי"ץ, האחד הוא בשם הרב בית תפילה, שאפילו אם המלים כפשטן מורים כדעת חכמי ישראל שהחמה עולה בלילה מעל לרקיע, מלות התפילה נכתבות כפי הפשטות המובנת לבני אדם, והמעמיקים מגלים את האמת הטמונה בהן.

עתה נסביר בס"ד עוד יותר, מפיון נוסף. בעבר רבים מחכמי העולם, הן מחכמי ישראל והן מחכמי האומות, וביניהם כמה מחכמי התכונה, חשבו בטעות כי כדור הארץ שטוח, ונדמה להם ממילא כי האופק נגמר היכן שנראה סופו לעינינו. שם הוא סוף העולם.

הם לא תפסו ולא העלו על הדעת כי יתכן שאנשים נמצאים מתחתינו. וכי אנשים עומדים הפוך? וכי הארץ כדורית? זה ממש לא נתפס. אנשים מתחתינו עומדים עם הראש למטה ורגליים למעלה, כיצד הם לא נופלים? לא התקבל להם על הדעת. הרעיון של כח המשיכה, שהטביע הקב"ה במרכז כדור הארץ, לא עלה על רעיונם. לכן היו בטוחים שהארץ היא שטוחה. כיון שזו היתה הדעה הרווחת, לא היה שייך לומר שהארץ כדורית, וממילא לתקן כל מיני נוסחאות תפילות עפ"י זה בעוד שהציבור אפילו לא מבינים על מה מדברים בכלל. זו הסיבה שהחכמים כתבו מלים פשוטות, שרוב העם יבינו כהבנתם, אבל החכמים יבינו דבר לאשורו. במלים תמימות למראה מסתתר עומק רב, ורק החכמים יוכלו לעמוד על טיבו. כבר אמרו בכל כיוצא בזה, דיברה תורה כלשון בני אדם.

ישנו פסוק מפורש, שנדמה כי אפילו איננו שמים לב עד כמה הוא אינו נכון מצד האמת, רק דיברה בו התורה כפי שפת העם. הפסוק הוא בפרשת כי תבוא [כ"ח, י"ב], יִפְתַּח יְיָ לְךָ. אֶת אוֹצְרוֹ הַטּוֹב, אֶת הַשָּׁמַיִם. לְתֵת מִטֶּר אֲרָצְךָ, בְּעֵתוֹ. תמוה מאד, וכי הגשם הוא בשמים, עד

וחלונות, ובשמש הרוחנית אכן דברים אלו אמתיים ונכוחים.

בעל ספר הברית מאריך בזה, וכתב על גלגל החמה הרוחני, שם באמת יש חלונות למהלך שמש הרוחני בעד החלונים הרוחניים אשר שמה, לשמש ידע מבואו בערב למעלה מן הרקיע הרוחני, וצאתו בבוקר למטה מאותו רקיע. כי אם נשים לב להבין דברי חכמים ודעת קדושים כלם המדברים בעניין זה, נראה פלאות. כי נמצא לחז"ל (בפרק ה' דעירובין), בלילה החמה מהלכת למעלה מן הרקיע וביום למטה מן הרקיע וכו'.

אך דעו נא רבותי כי אלו ואלו דברי אלהים חיים למוצאייהם על מקומם, מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי. כי רבי מדבר מזה העולם הגשמי ומשמש הגשמי, לכן דבריו אמת וצדק גם בנסיון גם במופתי כל חכמי האומות. אפילו שהוא אמר נראים דברי חכמי האומות, הוא התכוון על השמש הגשמית. אמנם שאר חכמי ישראל, עם כל כתבי הקודש הנזכרים אף כי בלשונם ידברו סתם, כוונתם בו למעלה, ורומם תחת לשונם. ואמת הדבר על פי הסוד בעולם העליון, בשמש, וחלונים ורקיע הרוחניים העליונים, אבל במהלך השמש הגשמי מודים לדברי רבי. ונמצא כי לא פליגי כל מאמרי חז"ל ודעותיהם בענין זה כלל, כי יש יורה דעה בתחתון ויש יורה דעה בעליון וכו'.

אחר כך כתב בזה"ל, אמנם על האיי גאון ישראל, איש חיל וגדול ביהודים, הרב מנחם עזריה ז"ל בעל "עשרה מאמרות" במאמר העתים (סימן ט' וי"א) אשר החזיק דעת מהלך החמה הגשמי ביום למטה מן הרקיע, ועולה דרך חלונות ממש בכל לילה לסבב למעלה מהרקיע, כפשוטו, בעולם הזה, עד שכותב שעל היות השמש עולה ומסתלק פניו למעלה בלילה, והניצוצות הנופלים ממנו למטה מחשיך אור היום קצת ליושבי חצי התחתון מהכדור, רוצה לומר אמריקה, גדלה התמיהה מאד. מדוע ביום מעינות צוננים ובלילה רותחין? אחר

שהקב"ה צריך לפתוח את השמים להורידו? כולם יודעים שהגשם הוא בעננים, לא בשמים. ברור כי התורה דיברה כלשון בני אדם. אנשים אומרים שהגשם יורד מהשמים, אבל מובן שאינו ממש משם. זהו סגנון לשון בני אדם, כיון שהעננים גבוהים כאילו בשמים, והתורה מדברת כלשונם. זה לפי הפשט. אמנם בודאי שעל פי הסוד, זה מדוייק.

בספר 'הברית' המפורסם, שחיברו מה"ר פינחס אליהו ז"ל מוילנא, נוקט כעין פירושו הראשון של מהרי"ן, כדעת הבית תפילה, ודוחה את דעת הרמ"ע. בשיעור שעבר הסברנו כי מהרי"ן נטה לדעת הרמ"ע, אבל טוב שהוא לא הכריע ממש כמותו, כי בספר הברית הצדיק מאידך את הפירוש השני, ודחה את הרמ"ע. הוא מסיק כי דברי הרמ"ע מוטעים. הזמן כעת אינו מסכים להאריך, ואפשר לעיין בפנים.

ספר הברית כולל את כל החכמות שבעולם, אשריו ואשרי חלקו. החתם סופר אמר כי אם הוא לא היה מחבר ספר זה, אני הייתי נאלץ לחברו. טוב שהקב"ה נתן לו כח והרעיון לחברו, וסייע למלאכתו. הסיבה היא מכיון שתלמידי החכמים צריכים לדעת גם את החכמות הללו.

וזה לשונו [בחלק א' מאמר ד' פרק י'], וגם אמנה חכמי קדם מייסדי שיר המפואר הזה, הגם שדברו בו בלשון בני אדם המתערך לפי בינת לבב העם, בכל זאת בנפשם ידעו כי גם אלה הדברים בעצמן נאמנו מאד על פי הסוד בסתר עליון, בשמים ממעל, גבוה מעל גבוה, של גלגל חמה הגשמי. זהו כעין פירוש הבית תפילה, כי היסוד שווה בשניהם.

כשאומרים בתפילה 'הפותח שערי מזרח ובוקע חלוני רקיע', מדברים על השמש הרוחנית הידועה לחכמי ח"ן. גם לכל דבר גשמי בעולם ישנו שורש רוחני. לאותה השמש הרוחנית ישנם אכן חלונות ודלתות, וכמובן שגם הם אינם גשמיים, אלא מושגים בסוד המוגדרים כדלתות



שהחמה מרחיק עצמו בלילה יותר מביום, מהלך חמש מאות שנה שהוא עוביה דרקיע.

וגם מודעת זאת כעת, שלא יחשיך אור היום שם לא מניה ולא מקצתו. כי כל האנשים הבאים מאמריקה למדינתנו, כלם כאחד יעידון ויגידון כי אור יומם בהיר הוא, והשמש זורח הוא שם ומאיר בתעצומות עוזו באמריקה כמו במדינתנו ממש, באין הפרש כלל. ולא עוד אלא שהחלונות, לדעתו, הם בתוך גלגל חמה, לא ברקיע, כי זה יכתוב ידו שם, אין חלון ולא נסירה אלא בעצם הגלגל. ומלשון חז"ל בכל מאמריהם, גם בשיר הזה, משמע שהחלונות ברקיע הם, לא בגלגל וכו'. יישר חיליה לאורייתא. ואידך, זיל גמור.

\*

עתה נבחן בס"ד את לשונו של רבינו אברהם כסדרה ונסביר את כוונתו, וגם עוד כמה חידושים על סדר המהלך.

כל הסגנון שלו קשה מעט, כיון שהוא כתב את ספרו 'המספיק' בלשון ערבית. כל מי שמתרגם ספרים משפה לשפה, אינו יכול לתרגם בלשון צחה כיון שהוא נאלץ להיצמד למקור, שלא ישמיט איזה דיוק קטן שהמחבר התכוון אליו, לכן הוא מוכרח לתרגם מלה במלה עד כמה שאפשר לא להחטיא את המטרה. זו הסיבה שישנו קושי מבחינת הסגנון, אך העיקר שהדברים מובנים דיים.

וז"ל רבינו אברהם, בין השמשות הוא זמן משתתף בין היום ובין הלילה, אירע לחז"ל בו ספק אם הוא יום או לילה. אותו הזמן הוא משותף ליום וללילה, וחז"ל הסתפקו בעניינו. והוא משתערוב השמש ועד שייראו מכוכבי השמים בזמן [נקיות] האוויר מן העננים שלושה כוכבים בינוניים למראה. מוכרחים שהשמים יהיו נקיים מהעננים, אחרת לא נוכל לראות כוכבים. לא כוכבים שאפשר לראות דוגמתם ביום, ולא כוכבים שאי אפשר שייראו עד לב הלילה.

רבינו אברהם אומר, כי בין השמשות הוא זמן משתתף, ומקורו בערבית הוא "מִשְׁתָּרֵךְ". אצלינו היה מקובל למשל לקרוא לבשר "שָׂרֵכֵב", זאת ידוע למי שזוכר את הדור שעבר, כיון שאם רצו לשחוט פרה, היו משתתפים למשל בשמונה משפחות ביחד. "שרכה" היא שותפות. גם בפסקי מהרי"ץ [הלכות יו"ט דף ט"ל] אומר שתכננו את חלוקת התשלומים והשותפות מערב יו"ט. וז"ל, נשאלתי מאין סמכו בגלילות אלו, כשנמנין על הבהמה מעיו"ט, ונותנים סכום דמים לטבח, ולמחר הולכים אצל הטבח ליקח הבשר. ואומר לו הטבח, בכמה נמנית? והוא משיב לו, בכך וכך דמים. דנראה דזה נגד הדין, דקיי"ל אין קונין בשר בפסוק דמים, לומר לטבח תן לי בסלע או בשתיים וכו'. זהו לשון "מושתריך".

בעצם נקודה זו שאומר רבינו אברהם היא מחודשת, כי הגמ' בשבת מביאה את שלושת הספקות שהתעוררו לגבי בין השמשות. כך אומרת הגמ' [שבת דף ל"ד ע"ב], תנו רבנן, בין השמשות ספק מן היום ומן הלילה, ספק כולו מן היום, ספק כולו מן הלילה. החכמים הסתפקו האם הוא משותף ליום וללילה, או שכולו מן היום או שכולו מן הלילה.

רבינו אברהם פותח ואומר כי בין השמשות הוא משותף ליום וללילה, דהיינו כמו הצד הראשון בגמ'. ואמנם גם לפי הצד ההוא שבין השמשות הוא משותף לשניהם, אפשר להבין שני צדדים, וממילא סך הספקות בבין השמשות הוא ארבע. הצד הראשון הוא שיתכן על זמן מסויים בתוך בין השמשות שהוא מתחלף ללילה, דהיינו שאפשרי למשל שהלילה יתחיל אחר שנייה אחת, או דקה אחת, או חמש דקות מהשקיעה. עד אותן חמש דקות הוא יום גמור, ואחריו הוא לילה גמור. וכן הלאה עד סוף זמן בין השמשות. הספק הוא על כל רגע ורגע מבין השמשות, שמא עתה הוא זמן ההתחלפות, בו מסתיים היום ומתחיל הלילה. זו לכאורה כוונת רבינו תם [כמובא בתוס' שם] בזה"ל, שמא בין השמשות

## שערי יצחק – השיעור השבועי

רבינו תם, ואחד ממהלכיהם הוא כפי אותו חכם, לכן עתה נוכיח בס"ד שלא כמותו.

לפי פירושו קשה, מדוע רבינו אברהם אומר כבר בשורה הראשונה, **אירע לחז"ל בו ספק?** אם הוא צודק, דברי רבינו אברהם ממש חסרים. לדבריו שישנם שני סוגי בין השמשות, האחד מדאורייתא והשני מדרבנן, ממש תמוה שאין לזה אפילו זכר בדבריו, והעיקר חסר מן הספר.

עוד אומר רבינו אברהם ממתי מתחילה השקיעה, **משתערוב השמש ועד שייראו מכוכבי השמים.** צריכים לדעת מה הם ג' הכוכבים הבינוניים? רבינו יונה אומר, והעתיקוהו הפוסקים, שאנחנו לא בקיאים בכוכבים בינוניים. לכן החמירו ואמרו, כי למרות שחז"ל הצריכו שלושה כוכבים בינוניים, יש לראות שלושה כוכבים קטנים.

**סיוע** לכך מדבר חידוש שנעלם מעיני הפוסקים, לא הביאו אותו, כיון שכתבו הרמב"ם בפירוש המשנה [שבת סוף פרק במה מדליקין], אך נשמט מהתרגומים הראשונים ונתגלה רק בזמנינו למשל בהוצאת 'מכון המאור' שתירגמו את פירוש המשנה מחדש. שם מחדש לנו הרמב"ם, שבינוניים היינו בגדלם ואורם. כוונתו היא שישנם כוכבים גדולים וישנם קטנים, מאידך ישנם כוכבים שאורם רב, וישנם כוכבים שאורם מועט. הרמב"ם אומר שצריך כוכבים בינוניים, הן בשטחם והן בחוזק אורם.

מעתה מובן עוד יותר מדוע איננו יכולים להכריע בעצמנו בג' הכוכבים הללו. אנשים מסתכלים, רואים ואינם רואים. אותם הפוסקים שהחמירו, נקטו כן גם מבלעדי הרמב"ם, כי לא ראוהו כאמור, אבל זהו תוספת חיזוק לדבריהם שאין אנו בקיאים במהותם של כוכבים, וצריכים לחפש את הכוכבים הקטנים. גם יש לראות שהם כוכבים הסמוכים האחד לשני, כיעויין אריכות בשלחן ערוך המקוצר סי' ס"א הערה י' ד"ה ושיעור, ולהחמיר גם במה שכתב הרמב"ם שיהיו קטנים הן באור והן בגודל.

כולו מן היום והוי יום מפסיק וטהור או שמא כולו מן הלילה.

רבינו אברהם אינו נוקט שבבין השמשות ישנה התחלפות בין היום ללילה וזמן ההתחלפות לא נודע לנו, כך שחציו שייך ליום וחציו ללילה, חלק כך וחלק כך, אלא שבין השמשות מעורב משניהם, דהיינו שכולו גם יחד הוא יום ולילה. משל למה הדבר דומה, ללקיחת שני צבעים, כגון אדום וכחול, וערבובם יחד. אחר הערבוב לא ניכר שום צבע, אלא רק דבר אחד המורכב משניהם. זהו הזמן המשתתף שהתכוון רבינו אברהם.

וזו גם שיטת הריטב"א [במס' יומא דף מ"ז: ד"ה אמר רבי יוחנן], שכתב בזה"ל, **כספק בין השמשות שיש בו מן היום ומן הלילה.** האחרונים האריכו בזה, כגון הרוגאטשובר [ספר צפנת פענח שבת פ"ה הלכה ד'], ובל"נ עוד נרחיב על דבריו בזה, ורבי יוסף שוארץ [תבואות הארץ, חלק א'], ועוד.

רבינו אברהם אומר עוד, **אירע לחכמים ז"ל בו ספק.** מכאן מוכח שלבין השמשות אין שני זמנים שונים, אלא אחד בלבד.

**בספר** פתח האהל שנתחבר על ידי הרב פינחס איתן [קונטרס הערב שמש, דף קל"ח] חידש עניין הדורש תשובה. הוא מנסה לדייק את לשונו של רבינו אברהם, ולהעמידו דוקא כמו רבינו תם, ומחדש שלבד ממה שישנו בין השמשות דאורייתא, ישנו עוד בין השמשות מדרבנן. לדבריו, הזמן העיקרי של בין השמשות הוא כפי רבינו תם, דהיינו אחר ג' מילין ורביע, והוא בין השמשות מדאורייתא. בין השמשות הראשון, הוא הזמן הנודע לנו כבין השמשות, נחשב בין השמשות מדרבנן.

זוהי המצאה שלו, ואין לה שום מקור בדברי רבינו אברהם, ולא בשום מקום. כיון שרצוננו כעת לדחות את דעת ההופכים את הקערה על פיה, ואומרים כי רבינו אברהם סובר דוקא כפי

מקודם דיברנו על הר"א מגריידין האומר כי השמש רומזת ליצר הרע. יש לומר עוד לפי רבינו תם, להמשיך את הרמז, כי לא מספיק שהשמש תשקע לבדה, אלא צריך בנוסף שכל חלקי העבירה יישכחו, ובמלים אחרות לשרש את העבירות, כעין עוקר דבר מגידולו שאינו חוזר וצומח. לפי איך שאנחנו נוקטים כדעת הגאונים, אזי מקילים במעט שגם בזמן שהשמש שקעה ואינה נמצאת, נחשב העריב שמשו, ויכול "לאכול בתרומה", הוא כבר צדיק. אבל לדעת רבינו תם זה אינו מספיק, שמא נשארו שרידים פה ושם וצריכים להתנתק גם מהם, לכן על החוטא לחכות עוד זמן מה, רק אז יחשב העריב שמשו. לדידה צריך זיכוך טפי.

כוכבים רגילים אינם מספיקים, אלא צריך כוכבים בינוניים, הן בגדלם והן באורם. לעניינינו הכוונה היא שיאמר חטאתי עויתי פשעתי כראוי, ושימשוך על עצמו את כל ההארות. דהיינו מלבד שירחיב את הדיבור, את הוידוי בפה מלא והאריכות, לא יאמר את הוידוי מן השפה ולחוץ, אלא מלב ומנפש. כך אנחנו מכניסים את הרעיון דלעיל גם לעניין זה.

\*

עתה נשוב לבחינה ההלכתית בס"ד.

ממשיך רבינו אברהם בפיסקא הבאה ואומר בזה"ל, וקודם שתערוב השמש הרי הוא יום ודאי, ורשאי לעשות בו מלאכה ביום ששי. והעושה מלאכה בו בסוף יום השבת חייב סקילה.

הרב זיבלד כתב על כך וקובץ מוריה שם הערה 14 בזה"ל, מכל מקום אין זה ספק במציאות ובהלכה בעצם, אלא ספק שחכמים מסופקים בו, וכנראה מדברי רבינו אברהם מן ההר מגילה דף כ' ע"ב. נפקא מינה היא לדברי ספר פתח האהל, מכך שרבינו אברהם לא חילק מוכח שאין מושג חדש בין השמשות דרבנן, דמאן דכר שמיה.

הפיסקא הבאה ברבינו אברהם חשובה מאד, אפילו ששקע רוב עגולת השמש באופק ולא נשאר ממנה נראה מעל האופק כי אם השיעור המועט ביותר ממנה, כל עוד שלא תשקע כל העגולה בכללה ותבוא השמש תחת חוג האופק, הרי הוא יום, ומשפטו כמשפט חצי היום. למלים אלו אין אחורע, הן בראשונים והן באחרונים. אם מישוהו אומר זאת, הרי זאת משמו של רבינו אברהם. אחריו.

הוא מחדש כי אפילו אם שקעה רוב עגולת השמש לא מתחיל הלילה כי לקביעות הלילה אין די בשקיעת רוב העגולה, ואפילו אם תישאר מהשמש נקודה אחת קטנה באופק, הרי הוא יום גמור.

רבינו אברהם התבטא עד כה בסגנון של עריבת השמש, לא בסגנון שקיעה. גם בהמשך זה כך רואים שלפעמים הוא אומר שקיעה, ולפעמים הוא אומר עריבה. ממילא הנני מבין שסגנון עריבת השמש הוא כמו שמצינו בגמ' [בכמה מקומות] איערב שמשא, דהיינו דין כללי. אבל לשון שקיעה הוא מפורט יותר. לכן כעת בבואו לפרט את צורת השקיעה בפרוטרוט הוא אומר, שקע רוב עגולת השמש באופק, ולא נשאר ממנה נראה מעל האופק כי אם השיעור המועט ביותר ממנה.

מובן כי לשון שקיעה האמור כאן ובכל מקום, נועד לשבר את האוזן, כמו שאמרנו מקודם, שדיברה תורה בלשון בנ"א, ועתה נסביר זאת יותר. שקיעה היינו לשקע איזה חפץ בתוך משהו, כביכול הוא טובע בתוכו, ולגבי השמש הביטוי איננו נכון כמובן. זה לא מציאותי. ברור כי משתמשים בלשון שקיעה, כיון שבני אדם אינם מבינים את המושגים האחרים בדיוק, וצריכים להתבטאות לפי מושגיהם.

מה שאומר רבינו אברהם, עגולת השמש הוא כמו שאומרים חז"ל בכמה מקומות, גלגל חמה. עיגול וגלגל היינו הך.

## שערי יצחק – השיעור השבועי

לנו כי במקום הרחוק ביותר הנראה, שם נושקים השמים והארץ. עוד נדמה כי השמים הם כמין עיגול או כיפה, והארץ הרי היא שטוחה. זהו הנקרא "קו האופק", אבל ידוע ומפורסם שזו טעות.

**שאלה מהקהל:** אבל מדוע הוא משתמש בלשון 'נראה'? משמע לכאורה שהוא אינו מדבר דוקא על גלגל השמש, אלא על אורה של השמש, מה שמצביע קצת על נטייה לכיוון שיטתו של רבינו תם?

**תשובת מרן שליט"א:** לא. הוא מתייחס למה שאנחנו "רואים" את השמש. מעניין גם שלגופו של עניין אתה צודק במעט, ומהר"ם אלאשקר דילג אותה. יתכן גם שהיא לא היתה כתובה בכתב יד שלפניו. עכ"פ המובן הוא אחד כמו שאמרנו.

עוד אומר רבינו אברהם, כפי שתרגמו הרב זייבלד, ותבוא השמש תחת חוג האופק. טוענים כמה מפרשים, בדיוק הפוך ממהר"ם אלאשקר, שאדרבה מכאן שהוא סובר כרבינו תם.

כך פירש בספר 'ישמח לבב' ולה"ר ישועה שמעון חיים עובדיה, או"ח סימן י"ז, והעתיקו בספר 'אבני שיש' ולה"ר שאול ישועה אביטבול, דף פ"ה, פס"ד בעניין בין השמשות. בספר אוצר הזמנים, ואחריו במאמרו של הרב זייבלד, התייחסו לדבריהם ממש כאל אחרונים, אך כבר הערתי בשיעור הקודם כי שניהם רבנים מהדור האחרון ממרוקו, ואין מעלתם באותה משקל.

הרב ישמח לבב שם פותח ואומר, וכן יש להעמיס בכוונת רבינו אברהם ז"ל. טוב לפחות שהוא מודה כי זו העמסה, אבל עכ"פ צריכים להתייחס לגופו של עניין לפתח שהוא פתח, מנין לנו שרבינו אברהם חולק על רבינו תם, אולי אדרבה, הוא מסכים לרבינו תם? עוד יותר מזה הוא טוען כי אדרבה מוכח קצת מלשונו שהוא מסכים לרבינו תם.

יש להעיר עוד הערה קטנה על הרב זייבלד, למרות שהוא תלמיד חכם חשוב ומדייק מאד בכל מלה, דוקא לפי רוב דקדוקו הגדול, חושבני שהיה עליו לדייק יותר ולא לכתוב, תשקע כל העגולה בכללה, אלא להתחקות אחר הלשון המקורית ולכתוב, תשקע העגולה בכללה, בלא תוספת 'כל'. אמנם מהר"ם אלאשקר המתרגם הראשון כתב גם הוא כך, אבל הרב זייבלד דייק יותר לפי גילוי כתב היד שהיה לפניו.

ההבדל בין המלים, תשקע כל העגולה בכללה, לבין, תשקע העגולה בכללה לכאורה ברור מאליו. ברגע הראשון כשראיתי את הכתוב בפנים, כל עוד שלא תשקע כל העגולה בכללה. חשבתי כי הדבר ממש מאיר את העיניים, ובעין דברי הט"ז הידועים וסי' תקפ"ב סק"ג, הביאם גם מהרי"ץ [בעין חיים בתפילות ראש השנה], ודיברנו על כך בעבר [בשיעור מוצש"ק כי תצא ה'תשע"ב], השואל על מה שאומרים בתפילות הימים הנוראים, 'מלוך על כל העולם כולו בכבודך', מדוע הכפילות הזו? תירץ הט"ז שאמרו את הכפילות הזו בדוקא, כי אם לא כן היה עולה על דעתנו שמא רובו ככולו. חשבתי ממילא כי כן הוא גם בעניינינו, כתב רבינו אברהם, כל עוד שלא תשקע כל העגולה בכללה, להצריכנו בדוקא שקיעת כל גלגל השמש, שלא נסתפק ברובו ככולו.

אבל האמת היא שרבינו אברהם בכלל לא כתב כן, כפי שהסתכלתי במקורו בלשון ערבי, ממילא קצת פלא על הרב זייבלד, אפילו שהוא דייק כל כך, הוסיף מלה מיותרת. כנראה הוא פשוט לא שם לב, כי אפילו שהוא דייק ממש על כל קוץ וכל תנועה, במלים אלו הוא העתיק את לשונו של מהר"ם אלאשקר בלא בדיקה, אבל לפי רוב דיוקו היה לו להשמיטו.

**שאלה מהקהל:** מה הכוונה במלים 'נראה מעל האופק'?

**תשובת מרן שליט"א:** נחזור על הנקודה שאמרנו מקודם. עינינו מצומצמות, עד שנדמה

וכך הוא המשיך וכתב, דמ"ש משתערוב השמש ועד שייראו ג' כוכבים בינוניים וכו', וכן מ"ש כל עוד שלא נשקע כל העגולה בכללה ותערוב השמש, כוונתו שתשקע כל העגולה תחת האופק, וגם תערוב ותחשך השמש והאור אחר השקיעה.

הרב ישמח לבב בא ואומר, כי מה שכתב רבינו אברהם 'תבוא השמש תחת חוג האופק', או כמו שהעתיק מהר"ם אלאשקר, 'תערוב השמש תחת עגולת האופק', הלשון אינה משנה בדיוק, הכוונה היא ממש כרבינו תם. טעמם הוא, כי הנה בהתחלה כבר הורה רבינו אברהם ואמר כי אין הלילה מתחיל אלא בשקיעת כל העגולה כלפי מטה, מדוע איפוא הוא מוסיף ואומר, ותבוא השמש תחת חוג האופק? מה יתן ומה יוסיף לי המשך זה?

מכאן טוען הרב ישמח לבב כי אפשר להעמיס ולומר שרבינו אברהם סובר שלבד ממה שצריכה השמש לשקוע, עוד היא צריכה להיכנס לעגולת האופק, ופירושו ממש כרבינו תם. כמו שרבינו תם אומר שישנן שתי שקיעות, בשקיעה הראשונה נעלמת השמש מעינינו, ואחרי מהלך שלושה מילין ורביע מתחילה השקיעה השנייה. חושב הרב ישמח לבב כי לזמן השקיעה השנייה התייחס רבינו אברהם, ועל כך הוא אומר תבוא השמש תחת חוג האופק, היינו שאורה ייעלם לגמרי מהעולם ויישאר החושך לבדו, וזוהי ממש השקיעה השנייה שחידש רבינו תם.

אך האמת כי דברים אלו הם ממש פלאי פלאות. ממש תמוה, כיצד אפשר לפרש את דברי רבינו אברהם, בדיוק הפוך ממה שהוא אומר?

לפני שניכנס לגופו של עניין, נקדים כי אף שנראה בפשטות שרבינו תם מחדש את חידושו דוקא לפי האומרים שהשמש מהלכת בלילה מעל לרקיע, על-גבי עובי הרקיע ולכן היא לא נראית לעינינו, צריכים לדעת כי למעשה מה"ר

צדוק הכהן מלובלין זצ"ל בספרו 'תפארת צבי' [שו"ת יורה דעה סימן ה' דף קמ"ג] כתב אחרת מכך וז"ל, ואמנם באמת דברי מהר"ם אלאשקר בלאו הכי תמוהים בעיני, מלבד הדוחק הגדול לומר דר"י חזר ביה מה דלא פירש בגמ' להקשות דר"י אדר"י, תמוה לעשות מחלוקת רחוק כזה בדבר הנתלה בחוש, דלמר משקיעת החמה עד צאת הכוכבים ד' מיל, ולמר לכל היותר הוא תלתא רבעי, שהוא רק חלק רביעית, ואיך לא ידע לעמוד על השיעור במרחק גדול כזה, הוא דבר שאין הדעת סובלת.

ויסודו שם לדחות דעת ר"ת שהוא רק כפי שיטת חכמי ישראל, דבלילה חמה למעלה מהרקיע, ולא לחכמי אומות העולם דלמטה מהארץ, שהוא האמת שהודו להם, יעוש"ב, ליתא, דכך יש לפרש החילוק לחכמי אומות העולם כמו לחכמי ישראל, ועפ"י דרכם הוא מצד עמידתה מאחורי הכדור.

ולא רציתי להאריך בזה כעת כאן, כי זכיתי דעתה נדפס מחדש תוספות הרי"ד על מסכת שבת (ל"ה.), ושם כתב להדיא דברי ר"ת גם לשיטת חכמי אומות העולם, יעוש"ב. ואהנייא מאד שכיוונתי לאמת דברי גדול קדמון.

לפי חידושו של התוס' רי"ד, אזי גם לפי המציאות הידועה גם כיום, שהחמה מהלכת בלילה מתחת הכדור, שייכת שיטתו של רבינו תם. מהלך זה מחדש ואומר, שפירושו של רבינו תם על שתי השקיעות אינו משועבד דוקא לדעת חכמי ישראל האומרים שהחמה נכנסת בלילה לתוך עובי הרקיע, אלא שייכת גם לפי חכמי האומות.

וז"ל הר"א בריסק בספרו אוצר הזמנים ובין השמשות, דף שכ"א, מצאנו בזה דברים מפורשים בתוספות הרי"ד (שבת לד, ב), שאם כי רבינו תם אמר את שיטתו לפי דעת חכמי ישראל, מכל מקום אפשר לבאר את דבריו גם לפי דעת חכמי האומות, ובלי שום עובי הרקיע וחלוני רקיע.

## שערי יצחק – השיעור השבועי

מהר"ם אלאשקר היתה נוסחא אחרת שהיה כתוב בה 'תג'רב', דהיינו תערוב. הרי מדובר על הבדל של אות אחת, יתכן בהחלט שהרי"ש והי"ד יתחלפו למעתיק.

והנה אם האמת היא שרבינו אברהם כתב דוקא 'תג'יב', משמעותו היא תבוא, ולא תערוב. כיוצא בזה מצאנו שכתבו חכמי תימן בתכאליל [מובא בסידור עץ חיים ח"א דף ק"ס:]: לגבי זמן הדלקת החנוכה כדלקמן.

אנחנו נוהגים להדליק את הנרות סמוך לזמן צאת הכוכבים, אבל לשון הרמב"ם ידועה, עם שקיעת החמה, דהיינו מעט קודם. קדמונינו נע"ג בהעתיקם את לשון הרמב"ם מחיבורו ללשון ערבית, כתבו **מגיב אלשמס**. וביאורו הוא, עם שקיעת החמה. מדוע הם השתמשו דוקא בלשון **מגיב**? בכדי שלא נטעה לומר אולי מדובר דוקא בהתחלת השקיעה ממש, כמו כמה פוסקים שהבינו כן.

**לדוגמא**, גם מן הבית יוסף [בסימן תרע"ב] מוכח למעייין שהוא סובר, וכן נראה ממהרי"ץ [שם], כי מנהגינו אינו נוגד את הרמב"ם. הם מבינים כי גם לפי הרמב"ם אין הכוונה להדליק דוקא בתחילת השקיעה, אלא כפי המנהג הרווח שהוא לקראת צאת הכוכבים.

**טעם** מנהגינו הוא משום שאין הגיון להדליק בדיוק בעת שקיעת השמש, דשרגא בטיהרא למאי מהני? משום כן הבינו קדמונינו בדעת הרמב"ם כי באמרו, עם שקיעת החמה, הרי הוא מתכוון לקראת סוף בין השמשות, לכן תרגמוהו בסגנון, **מגיב אלשמס**, המורה על הדלקה בסוף השקיעה לקראת צאת הכוכבים.

**כפי** דעתם פוסק גם מהרי"ץ ואומר, זמן הדלקת חנוכה עם סוף שקיעת החמה, דהיינו צאת הכוכבים, לא מאחרין ולא מקדימין. ואמנם נפלה שם טעות הדפוס, לא כמו שכתוב, 'עד סוף' וכו', אלא עם סוף, דהיינו לקראת צאת הכוכבים. הוא הלך לקצה השני, לפרש שזה כפ"ד רבי" תם. ולדברינו הכוונה לסוף השקיעה

וכך הוא כותב, ונראה לי לתרץ, שאף על פי ששקעה חמה מן העין, עדיין אורה שולט בעולם, שעדיין לא נעלמה מן העולם כולו, שאילו היה עולה אדם על ההרים, או על שאר מקום גבוה, כגון בניין רב-קומות, עדיין היה יכול לראותה, ומפני זה שולט עדיין אורה בעולם. הרי ניכר לעין כל גם אחר התכסות השמש שאורה שולט במעט. ומתחילת שקיעתה שתיעלם מן העין, ועד שתגמר שקיעתה להתכסות תחת הארץ, הוא שיעור חמשה מילין. ומאי דאמר התם, משקיעת החמה עד צאת הכוכבים ה' מילים, מתפרש מתחילת שקיעתה, שהתחילה להתעלם מן העין.

אחר שזכינו להבין כי דברי רבינו תם שייכים מצד עצמם בהחלט גם לפי דעת חכמי האומות, נשוב לעיקר הנוגע לעניינינו שהרב ישמח לבב (מה שהעתיק הרב אבני שיש) שרבינו אברהם דוקא אווזו כמו רבינו תם.

**בעבר** הסברנו בקצרה מדוע שיטתם אינה נכונה, ועתה נחזור שוב על תמצית הדברים.

לפי ענ"ד ההיפך הוא הנכון. תחילה נביא את הבנתו של הרב זייבלד שישב לדייק את הלשון, שכן עיקר מגמתו היתה לדייק את המלים על כוונתם, מלשון הקודש לעומת לשון הערבי, ואח"כ נסביר את הדברים בס"ד מכיוון אחר. הוא מתרגם את המלים, ותבוא השמש תחת חוג האופק, במקום הלשון שהיתה לפנייהם, ותערוב השמש, בעיקבות מהר"ם אלאשקר. הרב זייבלד טען שצריך לומר 'ותבוא השמש', כיון שבמקור שהוא בלשון ערבי לא כתוב 'ותג'רב אלשמס', אלא 'ותג'יב אלשמס'. והסביר שישנו הבדל ביניהם, שכן 'תג'רב' הוא משמעות שקיעה, ואילו 'תג'יב' הוא לשון ביאה.

לגופו של עניין השגתו על מהר"ם אלאשקר אינה בטוחה לדעתי כלל ועיקר. הרי מסתמא הוא גילה כת"י אחר, ויתכן בכלל שלפני



הראשונה, זו הנראית לעינינו, אך לא בעת התכסותה, אלא לאחר מכן. הארכנו בס"ד בזה ובמסתעף, בקונטרס מאמר "הנרות הללו".

מה"ר יעקב פראגי ז"ל [שו"ת מהרי"ף סימן מ"ז דף קפ"ז] כתב כך, עוד ראייה עתה נוספת ששקיעת החמה שכתבו הרי"ף והרמב"ם היא סוף השקיעה.

בהלכות חנוכה [פ"ד ה"ה] כתב הרמב"ם אין מדליקין נרות חנוכה קודם שקיעת החמה אלא עם שקיעתה, לא מאחרין ולא מקדימין, מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק, וכמה הוא זמן זה כמו חצי שעה או יתר ע"כ. וכך הם דברי הרי"ף ז"ל. על כרחין לפרש הא"י שקיעת החמה דגבי הדלקת נרות חנוכה, היינו סוף השקיעה שהיא אחר מהלך ארבעה מילין, מכמה טעמי. דתחילת השקיעה כשגוף השמש נכסה מעל הארץ, אי אפשר. דהא עיקר מצותה היא שיאירו הנרות, וע"י שיאירו מסתכלין בה וזוכרים הנס, ואיכא פרסומי ניסא, ובתחילת השקיעה עדיין אור השמש גדול בעולם ושרגא בטיהרא מאי מהניא, וכמו שכתבו הגהות המרדכי בפרק במה מדליקין.

נשוב לנדון דלעיל, רואים כי הוא ממש טרח לדייק את המלים 'תגיב' או 'תג'ב', תערוב או תבוא, האם זה כרבינו תם, או שלא כרבינו תם יעוש"ב. אבל חושבני כי הדיוק העיקרי הוא בכלל בהמשך, שם אומר רבינו אברהם, תחת חוג האופק. רבינו אברהם אומר שבין השמשות מתחיל מעת שהשמש מגיעה מתחת חוג האופק, תחת דייקא.

האמת היא שללא עיון, המלים האלו, תבוא השמש תחת חוג האופק, קשים מאד. הרי הוא כבר פתח ואמר, תשקע העגולה בכללה, מדוע עליו להוסיף עוד, ותבוא השמש תחת חוג האופק? ישבתי זמן רב לחשוב, כנראה כמה שעות, מדוע הוא כתב את המלים ה"מיותרות" הללו? כמעט כבר החלטתי להיכנס לדוחק, שלפעמים מצוי לכתוב מלים כפולות, ובעצם

הכפילות נועדה לפרש את ההתחלה. אפילו בפסוקים מצוי הדבר, כגון מה שכתוב בדניאל [י"ב ב'], וְרַפִּים מִיַּשְׁנֵי אֲדָמַת עֶפְרָיִם יִקְיָצוּ, ותמוה לכאורה, אדמה היא בדיוק עפר? ואכן המפרשים הפשטנים אומרים כי הפסוק חזר וכפל, בכדי להבין את המלה הראשונה. קל וחומר אם המלה הראשונה היא קשה, רצה הפסוק לכתוב עוד מלה, אפילו שבעצם לא נוסף מאומה. ויש כיוצא בזה.

אמנם אחרי שעיינתי בקושיא, הקב"ה האיר את עיני עד שראיתי כי דברי רבינו אברהם מאירים ממש כשמש בחצי השמים.

רבינו אברהם אומר, תשקע העגולה בכללה, ותבוא השמש תחת חוג האופק. אדרבה מטרתו כאן היא לאפוקי מדעת רבינו תם האומר שתי שקיעות הן. ממילא בא רבינו אברהם להסביר את טעמו, מדוע הוא סובר כי השקיעה מתחלת מעת התכסות השמש מעינינו, כיון שהשמש באה תחת חוג האופק. בא רבינו אברהם להשמיענו בזאת, שלא נטעה, נתבלבל ונחשוב כמו אותם האומרים שהשמש עולה בלילה ממעל לרקיע וחוזרת אל הצד המזרחי, אשר יסוד טעותם היא מפני ההבנה שהעולם הוא שטוח, כיון שהאמת הברורה אינה כן, שהרי השמש יורדת אל 'תחת' הכדור. אומר רבינו אברהם, אכן אם אתה חושב שהשמש עולה, אין לי צד לומר שעתה מתחיל בין השמשות, כי אדרבה הרי השמש עוד קיימת ומאירה לעולמנו ועדיין הוא יום, ובמלים אחרות יוצא כי בעצם לפ"ז צודק רבינו תם, משום שהשמש נמצאת ומאירה אל העולם, והיא עודנה קיימת מבעד לחלון רק שעולה לכיוון מעלה. מציאות זו נחשבת כיום גמור כי השמש עוד נראית בעולמנו, עד למהלך שלושת מילין ורביע.

מדעה זו בא רבינו אברהם לאפוקי, ואמר כי היא טעות גמור, שהרי השמש הולכת לכיוון מטה להאיר את פני תחתית הכדור, וכיון שכך, זהו שורש הסיבה לדין שאמרת על בין

## שערי יצחק – השיעור השבועי

הביאור הוא לאמיתה של התורה. הדברים ממש מדויקים בלשונו, 'תחת', וגם 'חוג'.

שאלה מהקהל: אבל לפי התוספות רי"ד ושו"ת תפארת צבי, לא זאת היא הנקודה. לא על כך הוא הויכוח?

תשובת מרן שליט"א: נכון. אבל אנחנו מסבירים את מה רבי אברהם בא לשלול. הרי ר"ת עצמו, ועוד רבים, הסבירו שזה לפי השיטה שהשמש עולה לעובי הרקיע. התוספות רי"ד וסיעתו, זה חידוש. יכול להיות שזה נכון מצד עצמו, אבל דברינו להסביר את מגמת רבי אברהם, מה היה לנגד עיניו, ובדברים שלו הוא בא לאפוקי מן השיטה הזאת.

\*

ממשיך רבינו אברהם ואומר, הרי הוא יום, ומשפטו כמשפט חצי היום. רוצה לומר, אפילו אם לא ניכרת לעינינו זולת ממש מעט מן השמש, הרי בכל זאת דינו כחצי היום. לא נחשוב, הנה אם רוב השמש נתכסית וירדה לכיוון מטה, אולי לפי הכלל של רובו ככולו מתחיל בין השמשות. מכך בא רבינו אברהם לאפוקי ואומר כי אפילו אם נראה מהשמש מעט מן המעט, נחשב הזמן כמו שתים עשרה בצעהיים, ואילו יולד תינוק דקה, חצי דקה, או אפילו שנייה אחת לפני שהשמש נתכסתה לגמרי, נחשב כמו שהתינוק נולד באמצע היום. דהיינו שאין בכך שום ספק.

אבל צריכים לברר מהיכן לקח זאת רבינו אברהם? מנין לו שלא אומרים באופן זה רובו ככולו, כמו שאומרים בכל התורה. בחז"ל רואים לפעמים שאומרים רובו ככולו, ולפעמים אומרים אפילו מקצתו ככולו. מדוע בסוגייתנו פשוט לרבינו אברהם שאם מקצת השמש נראית הרי הוא כיום גמור? אולי נאמר רובו ככולו?

והרי אפשר לכאורה ללמוד מזולתו, מזריחת השמש בבוקר. אז אומרים מקצתו ככולו. בזמן הַנֶּץ החמה, שזורחת השמש ממזרח, אפילו אם

השמשות, מדוע הוא מתחיל כעת, שנעלמת מעינינו כל העגולה כולה, ולא בזמן רבינו תם? כיון שהשמש הולכת כלפי מטה אל תחת חוג האופק.

מהר"ם אלאשקר מעתיק את רבינו אברהם בלשון, ותערוב השמש תחת עגולת האופק, ואילו הרב זייבלד מתרגם ואומר, ותבוא השמש תחת חוג האופק.

ברוך ה' שזכינו לתלמוד בבלי המבואר, מהדורת מתיבתא. בסוף מסכת ראש השנה במהדורתם, ישנו מדור הנקרא "מרחבי רקיע". מצויר שם אדם העומד ממול האופק כדלקמן. אם אדם מביט אל האופק הפתוח, כגון באופן שאין בתים והרים, וממש רואים את מפגש השמים והארץ. גם בהבטה אל הים רואים את המפגש ההוא. וציירו לנכון את האופק לא ישר, אלא מעוגל קצת. הפוך ממה שנדמה לנו בעיניים, כי אנחנו רואים רק שטח קטן.

זכורני מעת מגורי בזכרון יעקב, כאשר הייתי חוזר מהכולל, ממש היה אפשר לראות את שקיעת החמה כביכול היא ממש נכנסת אל תוך הים. כי קצה האופק נגמר בתוך הים, וממילא נדמה לעיניים כאילו השמש חודרת אל תוך הים. רואים בהתחלה את כל השמש, ואח"כ את חציה, רבעה וכו'. ממש רואים בעיניים את כל התיאור האמור.

מדייק רבינו אברהם בן הרמב"ם ואומר לנו, אפילו אם נדמה לכם כי האופק הוא שטוח, אין זה כך, אלא השמש נכנסת אל תחת חוג האופק. גם האופק הוא עגול, כיון שהארץ היא בעצם בצורת כדור. וממילא הנכם חייבים להבין שהשמש רק מתכסה מעינינו, אבל האמת שהיא ממשיכה את מהלכה כלפי מטה. המציאות לא תוכחש, מי שחושב אחרת הוא טועה.

זו הסיבה שהוצרך רבינו אברהם לכתוב כפילות כביכול, בכדי להסביר את הבסיס למה שאמר מקודם. הפלא ופלא. נלע"ד בס"ד כי זה

בדקתי את המקור כפי שהוא בלשון ערבי, הלשון והכוונה כמו שאמרנו בדיוק.

הרב זייבלד [הערה 13] כתב על כך בזה"ל, תרגמנו 'חוג' האופק, שהוא מחזור יותר לתרגום 'דיארה', ומהר"ם אלאשקאר תרגם 'עגולת' האופק. רבינו אברהם כתב במדוייק שהשמש באה אל תחת חוג האופק, כי זהו היסוד לכל חידושו. כיון שהארץ היא כדורית, מוכרח שהשמש מתקדמת לכיוון מטה, והשקיעה היא מעת התכסותה מעינינו, היפך ממה שאמר רבינו תם שעדיין הוא יום עד מהלך שלושת מילין ורביע.

עוד שם בפתח האהל כתב בזה"ל, פסיקא ליה לרבי אברהם בן הרמב"ם דעד סוף שקיעת עגולת החמה אין בו משום בין השמשות, ולכאורה לא נתבאר מקור לזה. לכן הוא יושב ומחפש מקור לדבר, מהיכן לקח זאת רבינו אברהם? לא מבינים זאת בפשטות.

בס"ד מצאתי את מקור היסוד מפורש בתורת כהנים. כך כתוב [פרשת שמיני אגב טומאת שרצים] על הפסוקים [וי"א, ל' - ל"ב], וְהָאֲנָקָה וְהַכֹּחַ וְהַלְטָאָה וְהַחֲמָט וְהַתְנַשְׁמָת. וְכָל אֲשֶׁר יִפֹּל עָלָיו מִמָּהם בְּמָתָם יִטְמָא. מִכָּל כְּלֵי עֵץ, אוּ בָּגָד אוּ עוֹר, אוּ שֶׁק. כָּל כְּלֵי, אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה מְלֶאכָה, בָּהֶם. בְּמִים יוֹבֵא, וְטָמֵא עַד הָעֶרֶב וְטָהַר.

כלי שנטמא בשרצים, צריכים להכניסו לטהרו בתוך מקוה. קיימא לן בדיני טבילה כי הכלי כולו צריך שיובא בתוך המים. אם מכניסים חציו ואח"כ חציו השני, לא עלתה לו טבילה. מסבירים חז"ל בתורת כהנים שם מהיכן לומדים זאת. במים יובא. כולו כאחת. יכול מקצתו? תלמוד לומר [ויקרא כ"ב, ז'], וְיָבֵא הַשֶּׁמֶשׁ וְטָהַר, מה טהרה אמורה למטן, ביאת שמש כולו כאחת, אף כאן ביאת כלי כולו כאחת. כמו שלגבי טהרת הכהנים התלויה בשקיעה כתוב וְיָבֵא הַשֶּׁמֶשׁ וְטָהַר, דהיינו כל השמש כאחת, וכל עוד שמקצת מהשמש

רואים מעט מן השמש נחשב הנץ החמה. אפילו שלא עלתה כל השמש, נחשב יום גמור, כיון שמסתפקים אפילו במעט מן השמש להחשיבו יום. מדוע אם כן לגבי קביעת הלילה סובר רבינו אברהם שאיננו מתחיל אלא מאז שנכנסת השמש לגמרי? אולי גם שם באופן שהשמש תיכנס רק במעט אל תחת חוג האופק, מאז מתחיל בין השמשות?

שאלה מהקהל: אולי מהלשון מוכח, שאומרים שקיעה, משמע לגמרי? והרי בשירת היס כתוב צללו כעופרת, ותרגם אונקלוס, אשתקעו כאברא, מוכח שהשקיעה היא התכסות מוחלטת?

תשובת מרן שליט"א: כנראה זה לא כך. כתוב למשל באמירת דיינו, 'שקע שונאינו בתוכו', וכי מוכרח שייכנסו כולם לגמרי, ואם נשארו מעט כלפי חוץ, האם אינם נחשבים שקועים? וכי טבע היינו טביעת כולו, וטביעת מקצתו אינה כטביעת כולו? מסתבר שמקצתו ככולו.

נדמה לי שישנה שיטה המשוה את הבוקר לערב, וכמו שבערב הלילה אינו מתחיל אלא בהתכסות כל השמש, כך לגבי הנץ החמה, שאינו נחשב אלא בזמן שעולה כל גלגל החמה. בעת חיפשתי קצת ולא מצאתי אומרים כן, ומי שימצא ויודיעני ברוך יהיה.

בספר פתח האהל [שם] האריך על סוגייתנו, ובדרך אגב נעיר שהוא לא הבין לנכון את כוונת רבינו אברהם כפי שהובאה בתשובת מהר"ם אלאשקר, ותערוב השמש תחת עגולת האופק, והעיר על כך בזה"ל, שמא צריך לומר ותערוב עגולת השמש תחת האופק. הוא פשוט לא ירד לכוונת רבינו אברהם, מהי אותה העגולה, לכן הוא העביר את המלה 'עגולת' כאילו היא חוזרת על השמש. אבל עתה לפי מה שאמרנו מקודם מובן כי ההסבר מצויין, ואדרבה הוא דייק ואמר, תחת חוג האופק, וכן אפשר לומר 'עגולת' האופק, כי שניהם אותו הדבר, כיון שהעולם עגול וכמו שנתבאר. גם

מתחיל אלא ביציאת הגלגל כולו? קשה מה נפשך.

חושבני שהתשובה לזה עפ"י הירושלמי [בברכות פ"א הל"א], שם אמר רבי אבא כך, כתיב [בראשית יט כג] 'הַשָּׁמֶשׁ יָצָא עַל הָאָרֶץ וְלוֹט פָּא צִעָרָה', וכתוב [ויקרא כ"ב ז'] 'זָבָא הַשָּׁמֶשׁ וְטָהָר', מקיש יציאתו לביאתו, מה ביאתו משיתכסה מן הבריות, אף יציאתו לכשיתודע לבריות. לגבי יציאת השמש כתוב 'השמש יצא', ואילו בשקיעה כתוב 'זבא השמש', מה לגבי השקיעה יש לחכות שלא יראוהו הבריות, אף בבוקר יש להמתין לזמן שיתודע לבריות, והיינו אפילו קצת מן השמש.

רואים איפוא כי למה שידוע לנו לגבי קביעות השקיעה והזריחה יש יסודות בפסוקי התורה.

שאלה מהקהל: אולי מתוך ההיקש יציאתו לביאתו נאמר כי גם בזריחה יש להמתין דוקא להתגלותו כולו?

תשובת מרן שליט"א: אבל לגבי זריחה הפסוק אומר 'הַשָּׁמֶשׁ יָצָא', ואילו לגבי שקיעה הוא אומר 'זָבָא', והחילוק ברור כמו שנתפרש. [אמרתי מה שנלע"ד בס"ד בכוונת הירושלמי לפוס רהטא, אבל כנראה המפרשים שם ביארו באופן אחר, וצל"ע].

שאלה מהקהל: אולי אפשר לטעון שהיסוד בשניהם הוא אחד, והדבר תלוי בשמש. כמו שבשקיעה בהישארות אפילו מעט מן השמש נחשב כיום גמור, כך ממילא הוא גם בזריחה, אפילו במעט שמש מתחיל היום?

תשובת מרן שליט"א: ישנה חקירה עמוקה לגבי צאת הכוכבים [עיי' להגר"ח וסרמן ב'קובץ שיעורים' פסחים סי' ב']. האם הם סימן ללילה, או סיבת הלילה? יתכן כי החקירה קשורה גם לדברים שאנחנו מדברים כעת, האם השמש היא גורמת את היום, או שאין היא אלא סימן להתהוות היום, ואורה לבד אינו סיבת היום.

נשארה בחוץ עדיין נחשב יום, כך הוא לגבי הטבילה, חובה שהכלי כולו יהיה בתוך המים.

פירוש זה שאמרנו הוא הפשט הפשוט, וכן הוא להדיא בפירוש הראב"ד שם, וזה לשונו, מה ביאת השמש, לכשיכנס כולו כאחד, שלא יראה ממנו כלום. פרט לטובל לחצאין, שבשעה שטובל, חציו החצי השני נראה על המים. וכן הוא בפירוש קרבן אהרן בזה"ל, יכול מקצתו, כלומר או יכול אני לפרש ד'יובא' הוא אפילו מקצתו, דביאה במקצת שמה ביאה. עוררו חז"ל אולי אין צריך לטבול את כל הכלי, ומספיק רובו ככולו. על כך מוכיחים ואומרים, ת"ל 'זבא'. שהוא"ז מחברת הב' ענינים זה לזה, לומר שכמו שביאת השמש הוא שישקע כולו במים כאחת, ופירוש הפסוק 'במים יובא', כמו שבא השמש שהוא בשקיעה כולו יחד. בצפנת פענח כתב כך, כוונת התורת כהנים כולו כאחת מביאת השמש, ר"ל דכל זמן שלא שקעה כולה, אין עליה שם שקיעה כלל.

מעתה רואים בבירור שפשוט לחז"ל לגבי השקיעה שאינה נחשבת אלא עד ששוקעת העגולה בכללה. ואמנם, חז"ל לא ביארו לנו מנין להם. ממילא מה ששאלנו מקודם על רבינו אברהם, יכולנו לשאול על חז"ל בעצמם, מנין להם שכך הוא הדין.

שאלנו מקודם על רבינו אברהם, מהיכן לקחת זאת שהשקיעה אינה נחשבת אלא עד ששקעה כל העגולה? כעת סרה ממנו הקושיא, כי מפורש בתורת כהנים כן. אולם הא גופא קשיא, מנין לחז"ל שמוכרחים שהגלגל כולו ישקע? על זאת אינני יודע כעת תשובה. אבל מוכח עכ"פ מהתורת כהנים שהדבר היה פשוט להם בעליל, עד שיכלו להקיש וללמוד ממנו לדיני טבילה.

אבל צריך לברר, מדוע בבוקר בעת הזריחה לצורך קביעות היום מספיק אפילו קצת שמש? וביאור הקושיא, כיון שמוכח בבירור שלגבי השקיעה יש להמתין רק עד שקיעת החמה כולה, מדוע לא נאמר זאת גם בבוקר, שאינו

החקירה דלעיל לגבי צאת הכוכבים היא עמוקה, ובמסגרת זו קשה להיכנס לפרטיה, אבל אפשר לסכם כעת שבקובץ שיעורים שם מוכיח שהכוכבים אינם סיבת הלילה, אלא הסימן ללילה. הראיה מבריאת העולם במעשה בראשית, שנבראו הכוכבים ביום רביעי, ועד אז לא היו כוכבים. אעפ"י כן כתוב, וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר, משמע שהלילה יכול להיות גם בלי כוכבים, והרי שלוש לילות עד יום רביעי לא היו כוכבים, ובכל זאת התורה מעידה שהיה לילה.

א"כ יש להמשיך ולטעון לפי זה, הרי גם השמש לא נבראה אז, לא נתלתה ברקיע, אלא ביום רביעי, ואם בכל זאת כתוב שהיה יום עוד לפני כן, מוכח שהאור והשמש אינם סיבת היום אלא סימנו.

בעצם הדבר נוגע למחלוקת יסודית, בה נחלקו גדולי עולם. ישנו ויכוח במהות החושך, האם הוא בריאה בפני עצמה, או שאינו אלא העדר אור. ישנם האומרים [מהרש"א מס' תמיד דף ל"ב]. כי החושבים שהחושך אינו בריאה בפני עצמה הרי הם מינים רח"ל, ומביאים כראיה לכך את הפסוק בישעיה [מ"ה, ז], יוֹצֵר אֹר ובוֹרֵא חֹשֶׁךְ. אבל מאידך מצאנו שהרבה מגדולי ישראל אוחזים דוקא שהחושך אינו בריאה אלא העדר אור.

לפי מהרש"א וסיעתו המסתיעים מהפסוק בישעיה, הקב"ה ברא גם את האור וגם את החושך. אבל צריכים לעמוד ולשאול אותם, לאיזה צורך יש לברוא את החושך, מה בכך אם הלילה לא יהיה אלא העדר אור?

עתה אנחנו נמצאים בלילה, אבל אם במהלך היום נסגור ונאטום היטב את התריסים, יהיה חושך, וכי החושך ההוא נברא על ידי מישהו? בשביל מה הקב"ה צריך לברוא את החושך, הרי כל עצמיותו של החושך הוא העדר אור? שהרי בפועל ידוע לכולם שכשאינן אור נהיה

חושך. וכי יכול להיות משהו אחר? לא זה ולא זה?

מהרי"ץ גם הוא נוקט כפי הבנה זו, שהחושך אינו בריאה מיוחדת, ויש לפרש את הפסוק בישעיה גם כן כפי הדרך הזו, כיון שחכמי הפשט אומרים תמיד שלשונות הפסוקים אינם מדויקים בהכרח.

וז"ל בפירושו לתכלאל [ח"א דף ל"ד:], מניעת האור היה סיבה לחושך שיהיה, והוא קדם בבריאה כדכתיב וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר. ויהיה פירוש חושך מן [בראשית ל"ט], וְלֹא חֹשֶׁךְ מִמְּנֵי מְאוּמָה. (בית תפילה).

ממילא צריכים להבין לפי שיטת מהרש"א וסיעתו, בשביל מה לברוא חושך, מדוע לא להסתפק בהעדר האור? דוגמא נוספת שאפשר להביא מפטירת האדם, בתורת דמיון בעלמא ולא כהוכחה, וכי צריך לברוא מוות במיוחד? הרי ישנם חיים שהקב"ה מביא לעולם, והמוות הוא העדר החיים, כי מי שאינו חי, הרי הוא מת. אין שום צורך לברוא מוות, כי כשנגמרים החיים האדם מת. כך הוא גם לגבי האור, אם אין אור, יש חושך.

כתירוץ לשאלה זו, אומרים כמה מפרשים [הנצי"ב במדומי שדה פסחים דף ב. ובספרו העמק דבר פרשת בראשית] שישנו הבדל בין חשכת הלילה להעדר האור. ומביאים ראיה מירושלמי [פסחים ריש פרק א'] שם אמרו כי אור הנר מאיר יותר בלילה, ואפילו אם יקח מקום אטום ביום, וידליק בו נר ויבדוק בו, אור הנר יבהיק יותר בלילה. לכן תיקנו חז"ל שתהיה בדיקת חמץ בלילה. כי בחושך שהקב"ה ברא ישנה חשיכה עמוקה יותר מהעדר האור. בריאת האור היתה ניגודית אליו, וזו הסיבה שהנר מאיר בלילה יותר ממקום חשוך ביום. זו הוכחה שאכן החושך הוא בריאה מיוחדת.

זהו הויכוח בין המפרשים, נגענו בקצה המזלג, ויתכן גם שחקירתנו קשורה לנושא.

אבל בספר אור היום והרא"ל ליפקין, דף כ"ג אומר כי התוכנים אומרים לחלק את העולם לשלוש מאות וששים מעלות שוות, ולקבוע באיזו מעלה השמש, וזאת לפי המרכז שלה, אמצע כדור השמש. כי כידוע בעולם ישנם ש"ס מעלות, וכל מזל מביין י"ב המזלות משמש בשלושים מעלות.

כידוע השמש נראית כמקיפה את העולם, וכן יתר שבעת כוכבי "לכת" (כשם כן הם), למרות דאליבא דאמת הדבר אינו פשוט כלל. ישנם האומרים כי כדור הארץ מקיף את השמש, ואילו השמש היא עומדת. ממש מפליא שאפילו עד זמנינו, עם כל השכלולים, עוד לא יודעים בבירור מי מסתובב ומי עומד, האם השמש מסתובבת והעולם עומד, או שהארץ מסתובבת והארץ עומדת, ולא הצליחו עוד להגיע להחלטה ברורה. הנושא ארוך, ואכ"מ.

יהיה איך שיהיה, בין אם השמש מסובבת את הכדור במשך כ"ד שעות, ובין אם הכדור עומד ומסתובב, התוכנים מחלקים את המהלך לשלוש מאות וששים מעלות, וקביעת המעלה אצלם היא לפי מרכז השמש.

כך כתוב בספר אור היום הנ"ל, והנה חשבונות התוכנים זמן השקיעה והנדפס בלוחות שלהם, כתב לי אדוני אבי הרב ז"ל שהם מחשבים מאמצע גוף כדור השמש, ולענין הדין נתבאר שהוא אחר שקיעת כל כדור השמש.

והנה משך שקיעת כדור השמש, כתבנו למעלה שהגר"א ז"ל כתב בסי' נ"ח ס"ק ח' שהוא שלישי עישור שעה שהוא שני מינוט, היינו שתי דקות, והחשבון פשוט. ובר"ם אלאשקר סי' צ"ו כתב שהוא שני שלישי מדרגה (פי' מעלה), והמעלה הוא ד' מינוט, א"כ הוה שני מינוט ושני שלישי מינוט, וכן העיד הרב ר' יוסף שווארץ בספרו תבואת שמש. ואנחנו ראינו בעינינו, שהוא בערך ארבע מינוט, פחות רביע מינוט בערך, ביום בינוני.

\*

בשלחן ערוך המקוצר והלכות קבלת שבת, סימן נ"ז סעיף א', ועיני יצחק אות ד' כתבנו בס"ד כך, תחילת בין השמשות לדעת הגאונים, הוא מרגע ששקעה החמה, דהיינו שנתכסתה באופק המערבי מן העין לגמרי, עד כדי מהלך שלושת רבעי מיל (שהם שלוש עשרה דקות ומחצה) ואז יוצאים שלושה כוכבים בינונים, והוא לילה מן הדין ודאי. וכן הוא מנהיגנו. ובהערה כתבנו בס"ד, במשך ההתכסות עצמה של עיגול השמש, כמו שאפשר לראות סמוך לים הגדול, שהיא פֶּאָרְבַּע דקות, עדיין יום גמור הוא לכל דיני התורה, וכמבואר בספר המספיק להר"א בן הרמב"ם, הובאו דבריו בשו"ת מהר"ם אלאשקר סימן צ' וסימן צ"ו.

היה פשוט לי אז ששיעור זה הוא של ארבע דקות, כפי שראיתי במו עיני. זאת כפי שאמרתי מקודם, כי כשגרתי בזכרון יעקב, ולמדתי אז בכולל של המרכז לחינוך תורני, לפני כארבעים וחמש שנים, הסתכלתי אז כמה זמן לוקח לשמש להיכנס אל המים עד שהיא נעלמה, ויצא לי שהשיעור הוא כמעט ארבע דקות.

כידוע העיר זכרון יעקב, בנויה על הר גבוה, על גבי צלע הר של הרי הכרמל, אחד מן הרכסים שלו, ולכן משקיפים משם בקלות על הים הגדול, השקיעה נראית היטב.

אמנם בעת שהנני עוסק שוב בנושא, בדקתי בספרים, ונוכחתי לראות ששיעור זה אינו פשוט כ"כ, אך למרות זאת יתבאר לקמן כי הדברים כמעט הולכים ומתאימים ביחד.

לפני שנביא מה שכתבו על כך, נחדד את הקושיא. פשוט לרבינו אברהם כי רק מרגע ששקעה כל עגולת השמש מתחיל בין השמשות, וטרחנו למצוא את המקור לכך, ומצאנו בס"ד מפורש כן בתורת כהנים.



אומר בעל אור היום, אין כאן מחלוקת במציאות, והכל צדקו יחדיו שגם זה תלוי בחשבון האלכסון, וכל מה שנוטה המקום לצפון קו השווה, מתארך יותר. והגר"א ז"ל שם מפרש דברי הרמ"א שמקורו מהרמב"ם על קו השווה וכמ"ש הגר"א ז"ל סי' רס"א שדברי הרמב"ם על קו השווה. כיון שהגר"א היה בצפון, בוילנא, השיעור משתנה. ומ"ש הר"ם אלאשקר ובעל תבואות שמש הוא כדבריהם, על אופק ארץ ישראל, ובמדינתנו הוא כמו ערך ד' מינוט פחות רביע, וכן הוא עפ"י חשבון האלכסון, וכמ"ש למעלה. ובימים הארוכים מתארך יותר. ולפ"ז במקומינו, אם נחשוב לענין שקיעת החמה לעניין זה, לדעת מזה סוף זמן בין השמשות, נצטרך להוסיף לענין סוף בה"ש, לפחות שני מינוט ביום בינוני, שיעור שקיעת מחצית גוף כדור השמש, שהוא נוסף על לוחות התוכנים שהם מחצית כדור השמש, וכנ"ל. וביום הארוך יוצרך להוסיף פה ערך שלושה מינוט, כנ"ל.

וכך כתב גם בהגהות וחידושים בן אריה [על ש"ע סימן נ"ח], ביאור הגר"א סק"ט שיעור שלישי עישור שעה. נ"ב ע' ספר תבואות שמש במבוא השמש, שהקשה על הגר"א ז"ל שראה בעיניו בירושלם, שמשך זמן שקיעת גוף השמש הוא שני מינוטין ושני שלישי מינוט. ובתשובות מהר"ם אלאשקר סי' צ"ו כתב שהוא ארבעים רגע (פי', ארבעים חלקי מעלה) שהם שני שלישי מדרגה (פי' שני שלישי מעלה) כמו שנתבאר במופת שמתחייב ממדת השמש ושיעור הליכתו ודבר הנראה בחוש הוא, עכ"ל. וזה עולה לשני מינוט ושני שלישי מינוט כמו שיתבאר.

ואנכי לענ"ד התבוננתי לראות כמה פעמים, ומתארך שלשה מינוט וחצי ועוד. אמנם לק"מ והכל אמת צדקו יחדיו, וכמ"ש הגר"א ז"ל בסי' רס"א ששיעור עלות השחר וצאת הכוכבים, אינו שווה בכל מקום. ומקומות שנוטות יותר לצפון קו השווה, מתארך יותר. לפי ששיעור עלות השחר וצה"כ, הוא משך זמן ירידת

השמש תחת האופק בשווה ישר, שיעור ידוע. וכל מה שהמקום נוטה יותר לצפון, הוא ירידת השמש תחת אפקם לעיניהם יותר באלכסון, ולכן מתארך יותר. וכן הוא לענין שקיעת גוף השמש, ורוחב השמש למראה עין, הוא בערך חצי מעלה. לא פחות מן כ"ט חלקים, ולא יותר מן ל"ג חלקים, כל מעלה נחלקת לששה חלקים. וידוע שגלגל כולו שהשמש מקיפו במהלכה היומי, הוא ש"ס מעלות, ומקיפו בכ"ד שעות, עולה לחצי מעלה שני מינוט בקירוב, שהוא שלישי עישור שעה וכדברי הגר"א ז"ל. וזהו אם יורדת ישר למטה, והיינו על קו השווה. ודברי הגר"א ז"ל כאן, הם לפרש דברי הרמ"א, שמקורו מהרמב"ם הלכות ק"ש הלכה י"א. ודברי הגר"א ז"ל כאן לשיטתו בסימן רס"א שפירש דברי הרמב"ם ז"ל על קו השווה ע"ש, ולכן כתב כאן להגיה שלישי עישור שעה. ובעל מבוא השמש, שהבחנתו היתה בירושלם, ששם ניתוסף על קו השווה בערך חומש, מחמת האלכסון הנ"ל וכו'. [וע"ע שו"ת לחם שלמה (ארנריך) או"ח סי' ל"ח אות ג' דף ס"ה].

שאלה מהקהל: האם אפשר לחלק בין משך שקיעת החמה בתוך הים, לבין איך שהיא נראית בירושלם, שאז הבניינים מקשים על הראות, לכן נדמה כי היא שוקעת יותר במהרה?

תשובת מרן שליט"א: אבל בעל מבוא השמש דיבר היכן שהאופק היה נקי, שהוא מצליח לראות בדיוק עד זמן שהשמש מתכסית. אין שום סיבה שבמים משך השקיעה יראה יותר זמן. המים אינם שקופים. אין הבדל בין אופק נקי לבין ים, בשניהם משך השקיעה צריך להיראות אותו זמן, אילולי החילוק דלעיל, שאותם המצפינים יראו את השקיעה למשך יותר זמן.

אפילו שחפצתי מעיקרא להוסיף עוד כמה דברים, כיון שהזמן אזל, נעצור פה. נמשיך בל"נ בשיעור הבא, על סדר דבריו של רבינו אברהם, את ההמשך שלא הספקנו להגיד בשיעור הזה.

## שערי יצחק – השיעור השבועי

הלילה. בעבר חשבתי כי לא כדאי לשנות ממה שנהגו אבותינו לקרוא בבוקר, אחר הקריאה, כיון שהקריאה היא כמתן תורה, ואילו האזהרות הם מצוות התורה, ממילא מקומם הראוי להם הוא אחר קריאת עשרת הדיברות. אבל לפני כשנתיים או שלוש שנים שיניתי את דעתי, כי מצאתי אסמכתא לקרוא את האזהרות בלילה, וגם הרב משה הזכיר זאת בקצרה בקונטרסו [עמוד ט"ז] בזה"ל, אפשר לאמרם בלילה קודם לימוד הזוהר.

עתה נביא בפניכם את מקור הדבר וכיצד היגעת לימנתי למסקנא זו. מצאתי שהיה מנהג כזה כבר לפני דורות רבים, כי אפילו רבינו משה קורדרובירו, הוא הרמ"ק, מגדולי המקובלים, כתב זאת בפירושו לזוהר הנקרא אור יקר ועל הקדמת הזוה"ק, כך א' דף ע"ו, בבואו להסביר את תוכן הלימוד בזמנינו, וז"ל שם, מה שנהגים עתה לקרוא, תורה וכו' משנה, ואזהרות דרבינו שלמה בן גבירול תרי"ג מצוות שהם תיקוני הכלה, ואח"כ עד אור הבוקר ברזין דאורייתא. ממש מעניין שהוא מבין כך בפשיטות, וגם הרב משה צדק במה שכתב לקרוא את האזהרות עוד לפני הזוהר.

אותו הדבר כתב גם רבינו משה בן מכיר בספרו סדר היום [סדר חג השבועות] הזכיר את המנהג הנ"ל, וזה לשונו, וזה הסדר שראוי לסדר בלילה הזאת בתחילה יעסוק וכו'. ויש נוהגין לקרוא האזהרות שסדר ר' שלמה בן גבירול ז"ל שהוא כולל מצות עשה ומצות לא תעשה. מוכח בבירור שלפני הרבה דורות כבר נהגו לקרוא את האזהרות בלילה.

ממילא אמרתי כי אפילו שאבותינו לא נהגו כך, אין זאת אלא בגלל שהם לא היו צריכים, אבל דורנו הוא חלש, ואנשים גם נרדמים בתפילה. אם נוסף עליהם עוד את האזהרות, הם עלולים להירדם. לכן אם בלאו הכי ישנו פנאי בלילה, עדיף לקרוא את האזהרות בלילה.

דברי מרן שליט"א בשבח החוברת החדשה "מקרא קודש" – דיני ומנהגי חג השבועות, מאת הרה"ג משה רצאבי שליט"א, ושתי הערות חשובות להלכה ולמעשה.

עתה יש לנו שני דברים חדשים. האחד הוא שזכינו שיצאה לאור החוברת הנפלאה 'מקרא קודש'. על כך אפשר לדרוש ולומר ויחזקאל מ"ג, ב"ג, וְהָאֲרֵץ הָאֵיִרָה מְפָבֵדוּ.

לקראת מתן תורה, זיכה אותנו "משה רבינו" בתורה חדשה. החוברת היא ממש מתוקה מדבש ונופת צופים. צריכים לדעת כי יש להחזיק את החוברת הזו כל הזמן, החל מערב החג ועד לסיומו, וגם לאחר מכן, כיון שהיא כוללת הדרכה מפורטת החל מערב שבועות ועד לאסרו חג. לכל שאלה ועניין שרוצים לדעת. הכל ממש מפורט ומובן.

וסימנא מילתא היא. בקונטרס בפרק האחרון שהוא תשיעי ישנם בדיוק חמשים סעיפים, מה שמתאים לחג השבועות החל ביום החמשים. זהו סימן משמים. הרב משה אמר לי כי הוא לא התכוון לזה, רק אח"כ בסידור האחרון הוא ישב וסימן ומצא כי הם חמשים סעיפים, כנגד ימים. זה לא רק ליקוט, הלכות מסודרות בטוב טעם ודעת, כל דבר דבור על אפניו, אלא יש גם חידושים ובירורים.

קיצור הדבר, לא להיפרד מהחוברת הזו... לא בא כבושם הזה עד היום.

לא נותר לנו אלא לברכו שיזכה לעוד כהנה וכהנה, להגדיל תורה ולהאדירה.

בכל זאת נעורר על שלשה דברים קטנים. הראשון הוא חידוש שלא הייתי סבור כך בעבר, לגבי אמירת האזהרות.

ישנם הרוצים לומר את האזהרות בלילה שבועות, כיון שביום אחר קריאת התורה הדבר קשה עליהם. עייפים אחרי הלימוד במשך כל

נקודה אחרונה בכדי שלא יובן עניין שאינו מדוייק, לגבי מה שכתוב בקונטרס זה מקרא קודש [דף י"ז] על המתפללים תפילה אחת במוסף של יום השבועות, שמתפללים ביחד עם הש"ץ בזה"ל, המנהג שאין אומרים את נוסח הקדושה שאומר ש"ץ, כתר יתנו וכו' כמו שיש סוברים, אלא רק שומעים ועונים כנוז"ל, וכשמגיע ש"ץ לדוד ודוד וכו', אז הקהל אומרים בלחש ברכת אתה קדוש. אולם צריכים לדעת כי אפילו שכתבתי כך בעבר בש"ע המקוצר, כפי שמצויין שם לנכון, הוספתי דבר נוסף שיופיע בעז"ה במהדורות המושלמות, בסימן נ"א הערה ל"ה.

אפילו שהמנהג הוא מוסמך בהחלט מפי סופרים וסופרים, וכן ידוע ומפורסם שהקהל אינם נוהגים לומר יחד עם הש"ץ נקדישך ונעריצך בשחרית ובמנחה, או כתר יתנו לך וכו' במוספין, רק קדוש וגו', וכן ברוך כבוד וכו' וימלוך וכו', אבל כיון שמצד שני ישנם האומרים כי הקהל צריך לומר ביחד עם הש"ץ את כל סדר הקדושה מלה במלה, עדיף להחמיר ולומר עם הש"ץ. כי אפילו שהמנהג הוא להקל כאמור, אין שום קפידא או איסור לומר עמו ביחד. אבותינו סמכו על המקילים שאין צריך לומר עמו ביחד, אבל המחמיר לומר עם הש"ץ תבוא עליו הברכה. המנהג הידוע אינו בדוקא, ואדרבה, עדיף יותר לומר יחד עם הש"ץ מלה במלה לצאת דעת כל הפוסקים.

[הראוני שבתכלאל תורת אבות דף ל"ו אבן מובא כך, שהציבור אומרים כל סדר הקדושה עם ש"ץ בלחש, ועונים במקום שצריך לענות יעו"ש. זהו המנהג שהוא ראה. שמחתי שעכ"פ יש נוהגים כך, כי אני כתבתי מסברא דנפשאי. וצריך לדעת שמאידך ישנם שאפילו את החתימה בא"י האל הקדוש, אינם אומרים אז, וזאת כמובן טעות, וצריך ללמדם שאין הם יוצאים ידי חובה בכך, רק נמשכו אחר הרגלם בחזרת הש"ץ ששומעים ועונים קדוש ברוך וימלוך, ותו לא. אבל כשמתפללים תפילה

אחת יחד עם ש"ץ, הרי ודאי אינו יכול להיות כך].

ברוך ה' זכינו לקונטרס זה בבחינת מתן תורה. בזכות רבינו משה, או משה רבינו...

הרב משה נולד בפרשת יתרו, אז קוראים על נתינת התורה. ברוך ה' כן ירבה וכן יפרוץ.

את השיעורים, שערי יצחק, ראיתי מוזכר רק במקום אחד, בפרק ה' סעיף ח', דף ט"ו. מובן שמקוצר הזמן, ולגודל המלאכה, הרב משה לא הספיק גם את זה. ראוי להשלים בעתיד את מלאכת הקודש, ללקט משם את העניינים הנוגעים להלכה למעשה המפוזרים בשיעורים, לתועלת הרבים, לברכה בקרב הארץ. ויוסיף עוד עשר מעלות בקודש, אבי"ר.

בשורה טובה על פתיחת הרישום לתלמוד תורה "צאן קדשים" לבני תורה בעיה"ק בני ברק ת"ו, ודבר מנהל הת"ת הרב משה לוי שליט"א.

ישנו מתן תורה נוסף בעז"ה הנוגע לילדינו, כי ילדיו של אדם הם הערבים שלו. בנינו ערבים עלינו.

ביום הששי התכנסו אצלי כמה אברכים לכנס היסוד לת"ת צאן קדשים. ברוך ה' שכמה אנשי חיל חשובים ובראשם ידידנו הרב משה לוי יצ"ו, יוזם הרעיון הנכבד, להקים תלמוד תורה לבני אברכים מבתים יראים ושלמים, וכל כולו על טהרת הקודש, לפי מסורת אבותינו.

מייסדים פה בבני ברק ת"ת בשם צאן קדשים כאמור, כלשון הכתוב [יחזקאל ל"ו, ל"ח], **בְּצֵאן קְדָשִׁים. בְּצֵאן יְרוּשָׁלַם, בְּמוֹעֲדֵיהָ. בֵּין תְּהַיְיְנָה, הָעָרִים הַחֲרֻבוֹת, מִלְּאוֹת צֵאן אָדָם. וַיִּדְעוּ כִּי אֲנִי יי. עם ישראל נקראים צאן בכמה מקומות, כגון מה שכתוב עוד [תהלים ע"ח, נ"ב], **וַיִּסַּע בְּצֵאן עֲמוֹ, וְכֵן בְּשִׁיר הַשִּׁירִים נֹאמַר [שיר השירים א', ח'], אִם לֹא תִדְעִי לֵךְ הִיפָּה בְּנָשִׁים. צְאִי לֵךְ, בְּעַקְבֵי הַצֵּאן. וְרַעֲי, אֶת גְּדִיתֶיךָ. עַל מְשֻׁבְּנוֹת הָרָעִים.****

## שערי יצחק – השיעור השבועי

תשובת מרן שליט"א: בדרך כלל לגבי ערב שבת מקובל היום בלוחות להקדים במשך כעשרים דקות, וכן להוסיף כך במוצ"ש. מעיקר הדין זמן תוספת שבת אינו כל כך הרבה, ויתכן אפילו חמש או עשר דקות, אבל אותם הדקות הללו אינם אלא ממתני שיצאה שבת בודאני, ממילא יש להמתין עד אחר השקיעה ובין השמשות, דהיינו מאחר השקיעה י"ג וחצי דקות, ולפי המחמירים י"ח דקות, ורק אח"כ לחכות עוד כעשר דקות. כיון שישנם האומרים כי בין השמשות מסתיים רק אחר כ"ה דקות מהשקיעה, לא להסתפק בזה, אלא להמתין בשלושים וחמש דקות מאחר השקיעה. כך מקובל כיום, וזה מצויין, כי המחמיר תבוא עליו ברכה.

על כך אומרת הגמ' בשבת (דף ל"ג ע"ב) 'עקבי הצאן' הם אבותינו הקדושים, ועי' רש"י שם. מהרש"א שם אומר שהם דור המדבר, 'זרעי את גדיותיך'. הגדיים הולכים אחר עקבי הצאן, היינו בעקבות הדורות הראשונים, שינהיגו אותנו וימשיכו את השרשרת.

לכן נברכהו שיצליח בכל מעשי ידיו, ויוסיף עוד כהנה וכהנה. והציבור יסייעו כמיטב יכלתם, באונם ובהונם. להשתדל לטובת הרישום, ויהי נועם ה' עלינו וגו'.

### שו"ת הציבור.

שאלה מהקהל: לגבי חג השבועות הבעל"ט, כמה זמן צריכים לחכות בצאת השבת עד שאפשר לבשל ליום טוב?

## בנינו ערבים בעדנו: כנס היסוד להקמת תלמוד תורה צאן קדשים לבני ק"ק תימן בבני ברק

הגר"י רצאבי שליט"א: "אין סתירה כלל בין דרך 'עולם התורה והישיבות' בזמנינו, לבין השמירה על מסורת ומנהגי קהילות יהדות תימן"

שיזכו להקים את תלמוד תורה "צאן קדשים" ללא הפריעת קשיים, ושוכות אבותינו ורבותינו הקדושים תלווה אותם בכל דרכיהם ומעשיהם. התלמוד תורה החדש "צאן קדשים" המיועד לבני תורה תושבי העיר בני ברק, יעמוד תחת נשיאותו של הגר"י רצאבי ויפעל על פי הכוונתו והדרכתו בכל העניינים.

הגר"י יעץ והשיב על שאלותיהם החשובות, הדריכם לגבי הדרך שבה צריך ללכת, והדגיש בפניהם כי אין סתירה כלל בין דרך "עולם התורה והישיבות" בזמנינו, לבין השמירה על מסורת ומנהגי אבותינו ורבותינו הקדושים. רק שצריך לדעת לשלב את הדברים בחכמה, בדעה ובהשכל. בסיום דבריו בירכם בחום רב.

הרבנים משתתפי האסיפה שטחו את תוכניתיהם לקראת התחלת רישום התלמידים לכיתת "מכינה" ולכיתה א, וביקשו להתייעץ לגבי התוויית דרך הת"ת, וכיצד יש לפעול על מנת שיצליח וישגשג ויוציא פירות טובים, ילדי חמד המתעלים בתורה ויראת שמיים יחד עם שמירה על מסורת אבותינו הקדושים.

בעש"ק פרשת במדבר התקיים בבית הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א ראש ביהמ"ד פעולת צדיק ופוסק עדת תימן, "כנס היסוד" להקמת תלמוד תורה "צאן קדשים" לבני ק"ק תימן בעיר בני ברק ת"ו, בהשתתפות מייסדי הת"ת הרבנים החשובים ובראשם הרב משה לוי שליט"א והזמם המפעל ללא לאות להקמת הת"ת.